

ΠΜΣ Εφαρμοσμένης Οικονομικής
Τμήμα Οικονομικών Επιστημών
Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

**“ΤΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΟΥ
ΚΟΣΜΟΥ:ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΚΑΙ ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ
ΑΝΑΛΥΣΗ”**

Κωνσταντίνα Δημήτριος Ταμπουρά

Επιβλέπων: Αρβανιτίδης Πασχάλης, Επίκουρος Καθηγητής

Βόλος 2015

Υπεύθυνη δήλωση

Βεβαιώνω ότι είμαι συγγραφέας αυτής της διπλωματικής εργασίας και ό,τι βοήθεια την είχα για την προετοιμασία της, είναι πλήρως αναγνωρισμένη και αναφέρεται στη διπλωματική εργασία. Επίσης έχω αναφέρει τις όποιες πηγές από τις οποίες έκανα χρήση δεδομένων, ιδεών ή λέξεων, είτε αυτές αναφέρονται ακριβώς, είτε παραφρασμένες. Επίσης βεβαιώνω ότι αυτή η πτυχιακή εργασία προετοιμάστηκε από μένα προσωπικά ειδικά για τις απαιτήσεις του προγράμματος μεταπτυχιακών σπουδών στην Εφαρμοσμένη Οικονομική του Τμήματος Οικονομικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας.

Βόλος, Ιούνιος 2015.

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να εκφράσω τις ειλικρινείς ευχαριστίες μου σε όλους όσους με βοήθησαν να φέρω εις πέραν την διπλωματική μου εργασία. Ιδιαίτερα θα ήθελα να ευχαριστήσω τον Επιβλέπων καθηγητή μου κ. Αρβανιτίδη Πασχάλη, για την βοήθεια του, τον πολύτιμο χρόνο που διέθεσε και την συνεχή υποστήριξή του σε οποιαδήποτε δυσκολία αντιμετώπισα καθ' όλη την διάρκεια συγγραφής της παρούσας εργασίας.

Επίσης θα ήθελα να ευχαριστήσω τον Θάνο Ευάγγελο για τη συνεχή συμπαράστασή του και την κατανόηση που έδειξε καθ' όλη τη διάρκεια των σπουδών μου.

Τέλος, δε μπορώ να μην ευχαριστήσω του γονείς μου, Δημήτριο Ταμπουρά και Άννα Γκίκα, καθώς και την αδερφή μου Ευαγγελία, οι οποίοι υπήρξαν πάντα ανεκτίμητο στήριγμα και στους οποίους οφείλω όλη τη διαδρομή των σπουδών μου.

Περιεχόμενα

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	5
Εισαγωγή.....	6
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 ^ο : Η Έννοια του Κοινωνικού Κεφαλαίου	8
1.1 Εισαγωγή.....	8
1.2 Θεωρητικές προσεγγίσεις	8
1.3 Τα θετικά και τα αρνητικά αποτελέσματα του κοινωνικού κεφαλαίου.....	11
1.4 Συμπεράσματα	13
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 ^ο : Παράγοντες δημιουργίας κοινωνικού κεφαλαίου	14
2.1 Εισαγωγή.....	14
2.2 Μορφές κοινωνικού κεφαλαίου	14
2.3 Μέτρηση κοινωνικού κεφαλαίου.....	15
2.4 Τύποι και πτυχές κοινωνικού κεφαλαίου	17
2.6 Συμπεράσματα	18
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 ^ο : Επιδράσεις του κοινωνικού κεφαλαίου σε διάφορους τομείς	19
3.1 Εισαγωγή.....	19
3.2 Επιδράσεις του κοινωνικού κεφαλαίου στην κρατική λειτουργία	19
3.3 Επιδράσεις του κοινωνικού κεφαλαίου στην εκπαίδευση	20
3.4 Κοινωνικό κεφάλαιο και περιβάλλον	21
3.5 Κοινωνικό κεφάλαιο και οικονομική ανάπτυξη	22
3.6 Κοινωνικό κεφάλαιο και Υγεία	22
3.7 Κοινωνικό κεφάλαιο και Μετανάστευση	23
3.9 Συμπεράσματα	24
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 ^ο : Εμπειρική Έρευνα.....	26
4.1 Εισαγωγή.....	26
4.2 Η Παγκόσμια Έρευνα Αξιών	26
4.3 Χρησιμοποιούμενες ερωτήσεις και μεταβλητές της έρευνα	27
4.4 Ανάλυση.....	28
4.4.1 Γενική εμπιστοσύνη (General trust).....	28
4.4.2 Εμπιστοσύνη σε συγκεκριμένες ομάδες (Trust to specific).....	32
4.4.3 Πίστη σε οργανισμούς (Confidence in organizations).....	34
4.4.4 Συμμετοχή σε οργανώσεις (Membership in organizations)	38
4.4.5 Ενδιαφέρον για την πολιτική (interest in politics).....	42
4.4.6 Συμμετοχή στις εκλογές (Vote in elections)	45

4.4.7 Πολιτικές δράσεις (<i>Political actions</i>).....	48
4.5 Συμπεράσματα	53
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5 ^ο : Συμπεράσματα	55

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στην παρούσα εργασία γίνεται θεωρητική και εμπειρική ανάλυση της έννοιας του κοινωνικού κεφαλαίου. Η εργασία ξεκινά ορίζοντας την έννοια και παρουσιάζοντας τις απόψεις της βιβλιογραφίας αναφορικά με τη σημασία και το ρόλο του στα πλαίσια της οικονομίας. Βασικές πτυχές του κοινωνικού κεφαλαίου αποτελούν η εμπιστοσύνη των ατόμων, η συνεργασία και η συμμετοχή τους σε κοινές δράσεις. Η μέτρηση του κοινωνικού κεφαλαίου αποτελεί θέμα που παραμένει ακόμα ανοιχτό, καθώς δεν υπάρχει ένας ορισμός και μια μεθοδολογία που να είναι κοινά αποδεκτοί στη βιβλιογραφία. Ως εκ τούτου, η εργασία εξετάζει μια σειρά από δείκτες (παρά μια ενιαία μέτρηση) που περιγράφουν τις διάφορες πτυχές του κοινωνικού κεφαλαίου. Χρησιμοποιώντας τα στοιχεία από την Παγκόσμια Έρευνα Αξιών, η εργασία καταγράφει την ένταση και εξέλιξη του κοινωνικού κεφαλαίου σε παγκόσμιο επίπεδο. Παρατηρείται μια μείωση της διαπροσωπικής εμπιστοσύνης παγκοσμίως και της συμμετοχής των πολιτών σε οργανώσεις, αλλά αύξηση της πίστης στους θεσμούς και στη συμμετοχή στις συλλογικές δράσεις.

Λέξεις κλειδιά: Κοινωνικό κεφάλαιο, εμπιστοσύνη, συμμετοχή, Παγκόσμια Έρευνα Αξιών.

ABSTRACT

The present thesis contains a theoretical and empirical analysis of the concept of social capital. The study begins defining the term and presenting views of the bibliography on its importance and role in the economy. Basic aspects of social capital are individuals' trust, cooperation and participation in joint operations. Measuring social capital is an issue that still remains open, as there is no definition and methodology commonly accepted in the bibliography. Therefore this thesis examines a number of indicators (rather than a single measurement) that describe various aspects of social capital. Intensity and development of social capital is recorded by using data from World Values Survey. Conclusively, there is a reduction of interpersonal trust worldwide and citizen participation in organizations, but at the same time, an increase of faith in institutions and collective action.

Keywords: Social Capital, Trust, Confidence, Social Value Survey

Εισαγωγή

Το κοινωνικό κεφάλαιο αποτελεί μια σύγχρονη και σύνθετη έννοια που επικεντρώνεται τις σχέσεις των ανθρώπων και στα δίκτυα που αναπτύσσουν σε μια οργανωμένη κοινωνία (κράτος, περιφέρεια, κοινότητα). Βασικά χαρακτηριστικά του κοινωνικού κεφαλαίου αποτελούν η εμπιστοσύνη μεταξύ των ατόμων και η συμμετοχή τους σε συλλογικές και κοινές δράσεις. Τα χαρακτηριστικά αυτά βοηθούν τα άτομα ώστε να επιλύουν κοινά προβλήματα, να οργανώνουν αποτελεσματικά τη διακυβέρνηση της κοινωνίας, και να γνωρίζουν οικονομική ανάπτυξη και ευημερία.

Επειδή η έννοια του κοινωνικού κεφαλαίου χρησιμοποιείται σε διάφορους επιστημονικούς κλάδους και τομείς, όπως η πολιτική, η οικονομία, η εκπαίδευση, το περιβάλλον, κτλ. έχουν αναπτυχθεί διάφοροι ορισμοί ανάλογα με το πλαίσιο και το σκοπό που χρησιμοποιείται. Ωστόσο, λόγω έλλειψης ενός κοινά αποδεκτού ορισμού δημιουργείται πρόβλημα στον τρόπο μέτρησής του. Προκειμένου να ξεπεραστεί αυτό το πρόβλημα πολλοί επιστήμονες αντί να καταλήγουν σε έναν ενιαίο δείκτη, καταγράφουν και αποτιμούν τις διαφορετικές πτυχές που περιγράφουν το κοινωνικό κεφάλαιο.

Το κοινωνικό κεφάλαιο μπορεί να ορισθεί ως το σύνολο των μη οικονομικών πόρων που δημιουργούν τα άτομα συλλογικά (σε ομάδες, δίκτυα, οργανώσεις και οργανισμούς) και χαρακτηρίζονται από εμπιστοσύνη, αμοιβαιότητα και κοινωνικά αποδεκτούς κανόνες συμπεριφοράς που διευκολύνουν τη συνεργασία και τη συλλογική δράση με στόχο το γενικό συμφέρον. Δηλαδή, αποτελεί έναν δείκτη που μετρά τις σχέσεις των ανθρώπων μέσα σε μία κοινωνία. Το κοινωνικό κεφάλαιο δημιουργείται από τους ανθρώπους συλλογικά αλλά σε καμία περίπτωση δεν αποτελεί περιουσία του κράτους, της αγοράς ή κάποιας οργάνωσης.

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η θεωρητική και εμπειρική μελέτη της έννοιας του κοινωνικού κεφαλαίου. Στόχοι της είναι:

1. ο ορισμός της έννοιας του κοινωνικού κεφαλαίου και των διαστάσεών της,
2. η κατανόηση των επιδράσεων του κοινωνικού κεφαλαίου στην οικονομία,
3. η εμπειρική ανάλυση και προσδιορισμός της έντασης και μεταβολής των διαστάσεων του κοινωνικού κεφαλαίου σε παγκόσμιο επίπεδο. Για το σκοπό αυτό η εργασία χρησιμοποιεί δημοσιευμένα δεδομένα που συλλέχθηκαν με δομημένα ερωτηματολόγια από την Παγκόσμια Έρευνα Αξιών (World Value Survey), η οποία πραγματοποιείται κατά φάσεις από το 1981.

Η εργασία είναι δομημένη ως εξής. Στο πρώτο κεφάλαιο διατυπώνονται οι διάφοροι ορισμοί που έχουν δοθεί κατά καιρούς μέσα από διάφορους μελετητές και οι οποίοι προσπάθησαν να προσεγγίσουν την έννοια του κοινωνικού κεφαλαίου από διαφορετική οπτική γωνία. Στο δεύτερο κεφάλαιο αναλύονται οι παράγοντες δημιουργίας κοινωνικού κεφαλαίου στα πλαίσια μιας κοινωνίας και πιο συγκεκριμένα, αναλύονται οι μορφές που μπορεί να παρουσιαστεί μέσα σε μια κοινωνία, οι τρόποι μέτρησης του, οι τύποι, καθώς και οι δύο πτυχές του. Στο τρίτο κεφάλαιο αναλύονται οι επιδράσεις του κοινωνικού κεφαλαίου σε διάφορους τομείς της κοινωνίας, όπως είναι η εκπαίδευση, το περιβάλλον, η οικονομική ανάπτυξη, η υγεία, η μετανάστευση αλλά και πως το κοινωνικό κεφάλαιο σχετίζεται με την οικονομική κρίση. Στην τελευταία ενότητα γίνεται προσπάθεια καταγραφής της εξέλιξης του κοινωνικού κεφαλαίου, μέσα από τη μέτρηση της συλλογικής δράσης των ατόμων σε τυπικά και άτυπα δίκτυα, καθώς και τη μέτρηση εμπιστοσύνης προς αυτά.

Στο τέταρτο κεφάλαιο γίνεται εμπειρική ανάλυση, όπου χρησιμοποιώντας δεδομένα από την Παγκόσμια Έρευνα Αξιών γίνεται μια προσπάθεια μέτρησης και αποτίμησης των πτυχών του κοινωνικού κεφαλαίου για όλες τις χώρες του κόσμου. Οι μεταβλητές που εξετάζονται αφορούν την εμπιστοσύνη στους ανθρώπους, την πίστη στους «θεσμούς», τη συμμετοχή σε οργανώσεις, το ενδιαφέρον για την πολιτική, τη συμμετοχή στις εκλογές και σε πολιτικές δράσεις. Υψηλά ποσοστά στις παραπάνω μεταβλητές σημαίνουν υψηλό κοινωνικό κεφάλαιο για τις χώρες που εμφανίζονται.

Η εργασία ολοκληρώνεται με το πέμπτο κεφάλαιο όπου συνοψίζονται τα ευρήματα και τα συμπεράσματα της.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο: Η Έννοια του Κοινωνικού Κεφαλαίου

1.1 Εισαγωγή

Στο κεφάλαιο αυτό επιχειρούμε να κατανοήσουμε και να παρουσιάσουμε την έννοια του κοινωνικού κεφαλαίου όπως διαμορφώνεται θεωρητικά από τη βιβλιογραφία. Αρχικά, θα διατυπωθούν οι απόψεις βασικών μελετητών της έννοιας του κοινωνικού κεφαλαίου με στόχο τη διαμόρφωση ενός γενικού ορισμού. Στη συνέχεια θα αναλυθούν οι θετικές και οι αρνητικές επιπτώσεις που έχει το κοινωνικό κεφάλαιο στην λειτουργία μιας κοινωνίας.

1.2 Θεωρητικές προσεγγίσεις

Αρχικά με την έννοια του κοινωνικού κεφαλαίου ασχολήθηκε ο κοινωνιολόγος Bourdieu (1984, 1986), ο οποίος άσκησε έντονη κριτική στην οικονομική θεωρία, επειδή εστιάζει το ενδιαφέρον της στο οικονομικό κεφάλαιο και ιδιαίτερα στην ανταλλαγή υλικών πόρων. Πιο συγκεκριμένα όρισε το κοινωνικό κεφάλαιο ως το σύνολο των πραγματικών ή συμβολικών πόρων των ανθρώπων μιας κοινότητας, οι οποίοι συνδέονται με πολλαπλά δίκτυα που διατηρούνται στο χρόνο και αφορούν σχέσεις αμοιβαίας υποδοχής και αναγνώρισης. Υπό αυτήν την έννοια το κοινωνικό κεφάλαιο αποτελεί το άθροισμα των πλεονεκτημάτων που αποκομίζουν τα άτομα από την ομάδα ή την κοινωνία στην οποία ανήκουν (Bourdieu, 1986).

Σύμφωνα με τον Bourdieu (1984, 1986), η συμμετοχή σε κοινωνικά δίκτυα και οργανώσεις επηρεάζουν θετικά τη ζωή ενός ατόμου, δεδομένου ότι αποκτά περισσότερες ευκαιρίες, γνώσεις και πληροφορίες μέσω συναναστροφής με διαφορετικά άτομα. Από την άλλη, τα κοινωνικά δίκτυα αυξάνουν τις οικονομικές δυνατότητες, οι οποίες αποτελούν τον σημαντικότερο λόγο για την ένταξη του ατόμου σε αυτά.

Το κοινωνικό κεφάλαιο αποτελεί συλλογικό περιουσιακό στοιχείο για μια κοινότητα (μικρή ή μεγάλη) στο βαθμό που τα μέλη της λειτουργούν με συγκεκριμένο τρόπο ώστε να δημιουργηθεί. Αυτό επιτυγχάνεται με τη δημιουργία κοινωνικών δεσμών μεταξύ τους, σε ένα πλαίσιο αμοιβαίας κατανόησης και αποδοχής. Ακόμη, το κοινωνικό κεφάλαιο αποτελεί προσωπικό περιουσιακό στοιχείο που παρέχει οφέλη σε ένα άτομο, το οποίο μετέχει και συνεισφέρει ή αλλά ανήκει σε ένα δίκτυο. Το κοινωνικό κεφάλαιο που απολαμβάνει κάθε άτομο, εξαρτάται από το μέγεθος του δικτύου που συμμετέχει, καθώς και από την ένταση και ποιότητα των σχέσεων και το μέγεθος του κεφαλαίου που διατίθεται από καθένα από τα μέλη του δικτύου με τα οποία συνδέεται (Bourdieu, 1984).

Ο συγγραφέας στον οποίο γίνονται οι περισσότερες παραπομπές και ο οποίος ευθύνεται για τη διάδοση της έννοιας του κοινωνικού κεφαλαίου είναι ο Putnam. Ο Putnam και οι συνεργάτες του στο βιβλίο του *Making Democracy Work* χρησιμοποίησε αρχικά τον όρο του κοινωνικού κεφαλαίου για να περιγράψει και να ερμηνεύσει τη διαφορετική αποτελεσματικότητα των τοπικών κυβερνήσεων στην Ιταλία, ορίζοντας ως κοινωνικό κεφάλαιο την ύπαρξη κοινωνικών δικτύων στην κοινότητα, την συμμετοχή των πολιτών στα κοινά και την αίσθηση ότι ανήκει σε μια κοινότητα ή σε μια ομάδα καθώς και την ανάπτυξη εμπιστοσύνης μεταξύ των ατόμων. Επιπλέον, δίνει μεγάλη έμφαση στην πολιτική ιδιότητα του ατόμου, θεωρώντας ότι αυτή βοηθάει τη συμμετοχή των πολιτών στα κοινά και επιτρέπει την εδραίωση της εμπιστοσύνης στο σύνολο της κοινωνίας, δημιουργώντας ευνοϊκές συνθήκες για οικονομική, πολιτισμική και πολιτική ανάπτυξη (Putnam et al, 1993).

Σύμφωνα με τον Putnam(1995), το κοινωνικό κεφάλαιο είναι συλλογικό χαρακτηριστικό που έχουν οι κοινωνίες και όχι τα άτομα. Με αυτή την προσέγγιση, το κοινωνικό κεφάλαιο δεν μπορεί και δεν πρέπει να μετριέται σε ατομικό επίπεδο αλλά σε συλλογικό. Μέσα από μελέτες αποδεικνύεται ότι στις κοινότητες όπου το κοινωνικό κεφάλαιο είναι μεγαλύτερο, η ανατροφή των παιδιών είναι πιο ασφαλής και υγιής, η εκπαίδευση είναι καλύτερη και ο θεσμός της δημοκρατίας και η οικονομία λειτουργούν πιο αποτελεσματικά (Putnam, 1995).

Αργότερα, ο Putnam (2000) ανέλυσε το κοινωνικό κεφάλαιο δίνοντας έμφαση την πολιτική πλευρά. Υποστήριξε ότι πολλά από τα αρνητικά στοιχεία της αμερικανικής πραγματικότητας οφείλονται στη διάβρωση του κοινωνικού ιστού και την ποιότητα του κοινωνικού κεφαλαίου. Παρατηρώντας και συγκρίνοντας χαρακτηριστικά διαφορετικών γενεών, διαπίστωσε ότι όσοι γεννήθηκαν στη δεκαετία του 1920 στην Αμερική έχουν διπλάσιο ποσοστό συμμετοχής στις εκλογές και σε συλλόγους και τριπλάσιο ποσοστό ανάγνωσης εφημερίδων σε σχέση με αυτούς που γεννήθηκαν τη δεκαετία του 1960. Αυτό οφείλεται στην επιδείνωση των κοινωνικών σχέσεων λόγω ραγδαίας ανάπτυξης της τηλεόρασης, στην έντονη αστικοποίηση αλλά στην έλλειψη χρόνου που επέφερε στο άτομο (Putnam, 2000).

Παρόμοια λογική και επιχειρηματολογία είχε και ο Price (2002), ο οποίος δικαιολόγησε την μειωμένη συμμετοχή των ατόμων σε ομάδες, κυρίως σε εξωγενείς αιτίες, όπως η έλλειψη χρόνου ή η δυσκολία μετακίνησης λόγω αστικοποίησης και όχι στην νοοτροπία των ατόμων που υποβάθμισε την αξία συμμετοχής σε διάφορες οργανώσεις.

Ένας ακόμη θεωρητικός του κοινωνικού κεφαλαίου είναι ο Coleman (1990), ο οποίος υποστηρίζει ότι το κοινωνικό κεφάλαιο δεν είναι συλλογικό αλλά κυρίως ατομικό χαρακτηριστικό, που χρησιμοποιείται από τα άτομα προς όφελος των ατομικών συμφερόντων τους και όχι για το συμφέρον της κοινωνίας στην οποία ανήκουν. Πιο συγκεκριμένα, προσπαθεί να εισαγάγει στην κοινωνική θεωρία την έννοια του κοινωνικού κεφαλαίου, το οποίο είναι ενσωματωμένο στις σχέσεις των ατόμων, για να δείξει την επίδραση του κοινωνικού κεφαλαίου της οικογένειας και της κοινότητας στην επίδοση των μαθητών και στη δημιουργία του ανθρώπινου κεφαλαίου (Coleman, 1990).

Ο Coleman (1988) στηρίζει τη θεωρία του σε μια έρευνα που έκανε στο Σικάγο, όπου τα παιδιά των οποίων οι γονείς είχαν μεγαλύτερο κοινωνικό κεφάλαιο, είχαν καλύτερες αποδόσεις στο σχολείο και καλύτερες προοπτικές σε ατομικό επίπεδο. Από την άλλη αναφέρει ότι το κοινωνικό κεφάλαιο αναπτύσσεται πιο εύκολα σε κοινότητες με περιβαλλοντική και κοινωνική απομόνωση και αυτό γιατί τα άτομα γνωρίζονται καλύτερα μεταξύ τους, συμμετέχουν στις δομές και στους ίδιους κοινωνικούς μηχανισμούς και δημιουργούν τις σχέσεις τους με βάση κοινά κοινωνικά, πολιτισμικά και ηθικά χαρακτηριστικά, δημιουργώντας αίσθημα τοπικής ταυτότητας (Coleman, 1988).

Το κοινωνικό κεφάλαιο προσδιορίζεται από τη λειτουργία του, δηλαδή δεν αποτελεί μια ενιαία οντότητα, αλλά ένα σύνολο διαφορετικών στοιχείων που εμπεριέχουν δύο χαρακτηριστικά: αποτελούν κάποια πτυχή της κοινωνικής δομής, και διευκολύνουν συγκεκριμένες δράσεις για τα άτομα που βρίσκονται εντός της δομής. Οι δράσεις αυτές έχουν οικονομικό χαρακτήρα. Έτσι ο Coleman (1990) βλέπει το κοινωνικό κεφάλαιο ως ένα σύνολο κανόνων και προσδοκιών που προάγουν τις οικονομικές δραστηριότητες σε ένα πλαίσιο ελεύθερης λειτουργίας της αγοράς. Ομάδες με υψηλό κοινωνικό κεφάλαιο μπορούν να αποκομίσουν κέρδη σε όρους οικονομικού κεφαλαίου, ενώ ομάδες με μικρό κοινωνικό κεφάλαιο παρουσιάζουν μικρότερη επιτυχία στη συγκέντρωση οικονομικού κεφαλαίου.

Το κοινωνικό κεφάλαιο συνδέεται με μειωμένη θνησιμότητα και βελτιωμένους δείκτες υγείας και ποιότητας ζωής. Επίσης, συνδέεται με καλύτερη λειτουργία του κράτους και της δημοκρατίας, και με οικονομική ανάπτυξη (Coleman, 1990).

Ο Coleman (1988) διακρίνει δύο πτυχές του κοινωνικού κεφαλαίου. Πρώτον, την εμπιστοσύνη, η οποία οικοδομείται μέσα από τα κοινωνικά δίκτυα και διασφαλίζει ότι οι υποχρεώσεις και τα καθήκοντα των μελών θα διεκπεραιωθούν ομαλά, και δεύτερον την

πληροφορία που εισέρχεται μέσα από τα κοινωνικά δίκτυα και τις κανονιστικές ρυθμίσεις που επιβάλλονται στα μέλη των δικτύων υπαγορεύοντάς συγκεκριμένες συμπεριφορές.

Από την άλλη, οι Kawachi et al (1997) τονίζουν δύο στοιχεία που θεωρούν απαραίτητα για την κατανόηση και προσδιορισμό του κοινωνικού κεφαλαίου. Το πρώτο στοιχείο είναι αυτό της συλλογικότητας η οποία είναι απαραίτητη για τη δημιουργία κοινωνικού κεφαλαίου. Διαφορετικές συλλογικότητες αναπτύσσουν διαφορετικής ποιότητας και έντασης κοινωνικό κεφάλαιο. Το δεύτερο στοιχείο είναι ο χαρακτήρας του κοινωνικού κεφαλαίου ως δημόσιο αγαθό, γιατί από τη στιγμή που δημιουργείται όλοι όσοι ανήκουν στη συλλογικότητα έχουν τη δυνατότητα να το χρησιμοποιήσουν. Έτσι το κοινωνικό κεφάλαιο δεν αποτελεί μια σταθερή μεταβλητή, αλλάζει καθώς αλλάζουν οι συλλογικότητες και οι άνθρωποι που τις αποτελούν. Έχει παρατηρηθεί διαχρονικά, για παράδειγμα, ότι σε περιόδους οικονομικής ανάπτυξης όπου κυριαρχεί ο ατομικισμός και ο καταναλωτισμός, το κοινωνικό κεφάλαιο μειώνεται, ενώ αντιθέτως σε περιόδους μεγάλης οικονομικής ύφεσης έχουμε αύξησή του (Kawachi et al, 1997).

1.3 Τα θετικά και τα αρνητικά αποτελέσματα του κοινωνικού κεφαλαίου

Παρακάτω παρουσιάζονται οι διάφοροι τρόποι με τους οποίους το κοινωνικό κεφάλαιο επιδρά τόσο στο άτομο όσο και στην κοινωνία.

Ισχυρό κοινωνικό κεφάλαιο σημαίνει μεγάλη συμμετοχή σε ομάδες. Αυτό δίνει τη δυνατότητα στα μέλη να ελέγχουν την αποδοτικότητα των κυβερνήσεων, να ασκήσουν κριτική και να ζητήσουν βελτιώσεις με αποτέλεσμα τη σωστή λειτουργία του κράτους. Η συνεργασία και η συλλογική δράση βοηθάει στην επίλυση των κοινών προβλημάτων και στην αύξηση των πόρων που διατίθενται στα μέλη της κοινότητας. Για παράδειγμα, σε κάποιες περιοχές της Ακτής Ελεφαντοστού, στις οποίες υπάρχει μεγαλύτερη ομοιογένεια πληθυσμού, η χειροτέρευση του εδάφους από κακή εκμετάλλευση είναι μικρότερη απ' ότι στις περιοχές με ετερογενή πληθυσμό (Narayan, 1998).

Επιπρόσθετα, η συμμετοχή σε ομάδες οδηγεί σε πληρέστερη πληροφόρηση με αποτέλεσμα την καλύτερη λειτουργία των αγορών, τη μείωση του κόστους και την αύξηση των συναλλαγών. Η εμπιστοσύνη μεταξύ των επιχειρήσεων μειώνει το κόστος της νομικής και ασφαλιστικής στήριξης και τελικά το κόστος του προϊόντος. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η αγορά διαμαντιών της Νέας Υόρκης. Οι έμποροι διαμαντιών παραδίδουν ο ένας

στον άλλο ποσότητες διαμαντιών χωρίς να τις ελέγχουν, και αυτό γίνεται διότι εμπιστεύονται ο ένας τον άλλο. Όμως όλοι είναι μέλη της ίδιας κλειστής κοινωνίας, μένουν στην ίδια πόλη, πηγαίνουν στην ίδια Συναγωγή και έχουν συγγενικές σχέσεις μεταξύ τους. Το αποτέλεσμα είναι η μείωση του κόστους των συναλλαγών (Coleman, 1988).

Οι δεσμοί και η εμπιστοσύνη μεταξύ των ατόμων κάποιας ομάδας δίνουν τη δυνατότητα να αναλάβουν δραστηριότητες που συνεπάγονται αυξημένους κινδύνους, εφόσον η ομάδα μπορεί να εκτελέσει χρέη μιας άτυπης ασφάλισης με τη συνδρομή των μελών της. Τέλος, η συμμετοχή σε ομάδες και η δικτύωση με συγγενείς και φίλους βοηθάει στη μείωση της ανεργίας, διευκολύνοντας στην αναζήτηση και στην εύρεση εργασίας, καθώς μέσω γνωστών και φίλων βρίσκει κανείς πιο εύκολα δουλειά (Narayan, 1998).

Οι αρνητικές επιδράσεις που απορρέουν από το κοινωνικό κεφάλαιο έχουν να κάνουν με την ένταση και το χαρακτήρα των δεσμών και τη δυνατότητα συμμετοχής τρίτων στο δίκτυο. Έτσι, η οργάνωση ατόμων σε κλειστές ομάδες και δίκτυα και η ανάπτυξη συντεχνιών, μονοπωλίων ή λόμπι που εμποδίζουν την ελεύθερη συμμετοχή όσων το επιθυμούν έχουν αρνητικό αποτέλεσμα για τη λειτουργία των αγορών και της οικονομίας.

Τέτοια παραδείγματα αποτελούν οι κλειστές οικονομικές, κοινωνικές ή επαγγελματικές οργανώσεις (όπως κάποια εργατικά συνδικάτα και επαγγελματικά επιμελητήρια), οι οποίες αυξάνουν την ευημερία των μελών τους αλλά με αρνητικές επιπτώσεις για το κοινωνικό σύνολο (Narayan, 1998). Παρόμοια παραδείγματα αποτελούν και στις τρομοκρατικές οργανώσεις, των οποίων η ύπαρξη δεν συνιστά θετικό κοινωνικό κεφάλαιο για την κοινωνία

Στο θετικό κοινωνικό κεφάλαιο τα άτομα σχηματίζουν εκτεταμένους πολιτικούς, επιχειρηματικούς και κοινωνικούς δεσμούς με τα υπόλοιπα μέλη της κοινωνίας, ανεξαρτήτως από οικογενειακούς ή άλλου είδους δεσμούς, ενώ στο αρνητικό κοινωνικό κεφάλαιο δημιουργούνται κοινωνικοί φραγμοί μεταξύ των σχέσεων, , πράγμα που σημαίνει ότι τα μη μέλη δεν μπορούν να διαπεράσουν αυτούς τους φραγμούς.

Το θετικό κοινωνικό κεφάλαιο νοείται ως αμοιβαίες κοινωνικές και οικονομικές σχέσεις, που διευκολύνουν την οικονομική ανταλλαγή, ενώ το αρνητικό κοινωνικό κεφάλαιο μπορεί να θεωρηθεί ως σχέσεις που εντοπίζονται σε προστατευτικές συντεχνίες ή σε τοπικό επίπεδο. Έτσι οι σχέσεις αυτές λειτουργούν ως μηχανισμοί αποκλεισμού και δεν δημιουργούν οφέλη στην ευρύτερη κοινωνία (Narayan, 1998).

Στη βάση της λογικής αυτής, ο Woolcock (2001) διευρύνει την οπτική και προσέγγιση της έννοιας του κοινωνικού κεφαλαίου. Γι' αυτόν, το κοινωνικό κεφάλαιο δεν δημιουργεί μόνο δεσμούς στα άτομα μιας κοινότητας, αλλά και γέφυρες μεταξύ διαφορετικών ομάδων και κοινωνιών. Το κοινωνικό κεφάλαιο που δημιουργεί γέφυρες αφορά σχέσεις μεταξύ κοινοτήτων, ενώ το κοινωνικό κεφάλαιο που δημιουργεί δεσμούς αφορά σχέσεις εντός της ίδιας ομάδας ή κοινότητας.

1.4 Συμπεράσματα

Το κοινωνικό κεφάλαιο αφορά άυλους, συλλογικούς πόρους που μια κοινότητα αναπτύσσει στη βάση εμπιστοσύνης και κοινωνικών δεσμών και σχέσεων. Η ύπαρξη ισχυρού κοινωνικού κεφαλαίου σε μια κοινωνία συνεπάγεται αύξηση της πληροφορίας, της γνώσης και των δεξιοτήτων, της οργανωτικής ικανότητας και θεσμικής λειτουργίας, αλλά και της αλληλεγγύης, ενισχύοντας την ικανότητα συλλογικής δράσης και επίλυσης προβλημάτων. Το αποτέλεσμα είναι οι κοινωνίες με ισχυρό κοινωνικό κεφάλαιο να χαρακτηρίζονται από καλύτερη ποιότητα ζωής και αυξημένη ευημερία.

Βασικές συνιστώσες ή πτυχές του κοινωνικού κεφαλαίου είναι η εμπιστοσύνη, και η συμμετοχή σε κοινωνικά δίκτυα και δράσεις. Το κοινωνικό κεφάλαιο συμπληρώνει και υποκαθιστά σε μεγάλο βαθμό το οικονομικό κεφάλαιο που είναι απαραίτητο για την ανάπτυξη, δημιουργώντας εμπιστοσύνη και μειώνοντας το κόστος των συναλλαγών. Αποτελεί ένα συλλογικό χαρακτηριστικό της κοινωνίας και όχι των ατόμων. Έτσι η μέτρηση του πρέπει να αντανάκλα το συλλογικό χαρακτήρα του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^Ο: Παράγοντες δημιουργίας κοινωνικού κεφαλαίου

2.1 Εισαγωγή

Στο προηγούμενο κεφάλαιο συζητήσαμε τους ορισμούς του κοινωνικού κεφαλαίου που έχουν δώσει διάφοροι μελετητές, καθώς επίσης και τις επιπτώσεις του κοινωνικού κεφαλαίου στη λειτουργία της αγοράς και την οικονομία γενικότερα. Το παρόν κεφάλαιο αναλύει τους παράγοντες που συντελούν στη δημιουργία του κοινωνικού κεφαλαίου, προσδιορίζει τις μορφές και τους τύπους του, και εξετάζει και τους τρόπους μέτρησής του.

2.2 Μορφές κοινωνικού κεφαλαίου

Προκειμένου να δημιουργηθεί κοινωνικό κεφάλαιο απαιτείται η αλληλεπίδραση μεταξύ ατόμων, συνήθως μιας μεγάλης ομάδας. Πρόκειται για μια περίπλοκη διαδικασία που επηρεάζεται από ιστορικούς, κοινωνικούς, πολιτικούς και πολιτισμικούς παράγοντες καθώς και από το κυρίαρχο μοντέλο οικονομικής ανάπτυξης (Putnametal, 1993).

Το κοινωνικό κεφάλαιο εμφανίζει δύο μορφές. Η πρώτη μορφή σχετίζεται με άυλα στοιχεία όπως οι κοινωνικές αξίες, οι πεποιθήσεις, οι αντιλήψεις, οι στάσεις, οι συμπεριφορές, κτλ. που αποτελούν «το γνωστικό κοινωνικό κεφάλαιο» (Grootaert and Bastelaer, 2001). Η δεύτερη μορφή αναφέρεται στους θεσμούς, στους κανόνες και στις διαδικασίες που πρέπει να ακολουθεί το άτομο σχηματίζοντας «το δομικό κοινωνικό κεφάλαιο» (Lochner et al, 1999).

Το κοινωνικό κεφάλαιο αυξάνει όταν οι άνθρωποι επικοινωνούν μεταξύ τους, συνεργάζονται και συμμετέχουν σε συλλογικές δράσεις. Υπάρχουν πολλοί παράμετροι που συνεισφέρουν στην ανάπτυξη του (Urhoff, 2002). Πρώτον, η εμπιστοσύνη, η οποία οικοδομείται μέσα από τα κοινωνικά δίκτυα και διασφαλίζει ότι οι υποχρεώσεις και τα καθήκοντα των μελών θα διεκπεραιωθούν ομαλά. Η εμπιστοσύνη επιτρέπει την ανάληψη ρίσκου, όταν υπάρχει η πεποίθηση ότι οι άλλοι θα αντιδράσουν θετικά και ιστορικούς, κοινωνικούς, πολιτικούς και πολιτισμικούς παράγοντες καθώς και από το κυρίαρχο μοντέλο οικονομικής ανάπτυξης (Putnametal, 1993).

Δεύτερον, η ροή και η ποιότητα της πληροφορίας η οποία είναι αυξημένη μέσα στο δίκτυο, η δυνατότητα συνεργασίας, την οποία επαυξάνουν τα κοινωνικά δίκτυα, και η αμοιβαιότητα δηλαδή τα άτομα να παρέχουν υπηρεσίες ή να ενεργούν προς όφελος άλλων με προσωπικό κόστος, προσδοκώντας ότι θα υπάρξει ανταπόδοση σε κάποιο χρόνο στο μέλλον, όταν οι ίδιοι θα το χρειαστούν (Grootaert et al, 2004).

Οι κανόνες θεωρούνται παράμετροι που μεγιστοποιούν το κοινωνικό κεφάλαιο. Συνήθως είναι άγραφοι αλλά κατανοητοί κοινωνικοί κανόνες και αρχές που παρέχουν ένα πλαίσιο για έλεγχο και επιβολή κοινωνικών κυρώσεων. Ωστόσο, πολλοί υποστηρίζουν ότι όπου υπάρχει ισχυρό κοινωνικό κεφάλαιο, η παραβατικότητα και η ανάγκη για αστυνόμευση είναι πολλή χαμηλή (Grootaert et al, 2004).

Ακόμη το αποτέλεσμα που απορρέει από τον συνδυασμό της εμπιστοσύνης, της πληροφόρησης, των κανόνων και της αμοιβαιότητας δημιουργεί μια ισχυρή κοινότητα, ικανή να απομακρύνει τον κίνδυνο οποιουδήποτε επιχειρήσει να εκμεταλλευτεί το κοινωνικό κεφάλαιο της κοινότητας, χωρίς να προσφέρει και ο ίδιος (freeriders). Η κοινότητα δεν είναι ιδιοκτησία κανενός, αλλά αξιοποιείται από όλα τα μέλη (Grootaert et al, 2004).

Τέλος, το ανθρώπινο κεφάλαιο αντιπροσωπεύει πολύτιμους πόρους, όπως είναι η γνώση και οι δεξιότητες που απορρέουν από την εκπαίδευση, την κατάρτιση και την εμπειρία. Μερικά είδη ανθρώπινου κεφαλαίου, όπως η ομαδική εργασία και η ικανότητα επικοινωνίας λειτουργούν υποστηρικτικά προς το κοινωνικό κεφάλαιο. Επομένως, επενδύσεις στο ανθρώπινο κεφάλαιο συμβάλλουν στην ανάπτυξη και των δύο τύπων κεφαλαίου (Grootaert et al, 2004).

Για τον Putnam (βλέπε Putnametal, 2003) σημαντικοί δείκτες του κοινωνικού κεφαλαίου αποτελούν τα επίπεδα εμπιστοσύνης, η αμοιβαιότητα και η έκταση συμμετοχής σε οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών. Το κοινωνικό κεφάλαιο δημιουργεί αξία για τους ανθρώπους που συνδέονται ακόμη και με άτομα εκτός του κοινωνικού δικτύου. Η εμπιστοσύνη αποτελεί το κλειδί για την δημιουργία του κοινωνικού κεφαλαίου. Έχει την ικανότητα και την προοπτική να μετασχηματίζει τους ανθρώπους που επιδιώκουν να εκπληρώσουν μόνο το προσωπικό τους συμφέρον σε ανθρώπους που επιδιώκουν μια συσυναδελφική και συνεργατική συμπεριφορά και στάση ζωής, με αποτέλεσμα ο βαθμός εμπιστοσύνης να αποτελεί συχνά ένα μέτρο αξιόπιστο για τον βαθμό του κοινωνικού κεφαλαίου (Putnametal, 2003).

2.3 Μέτρηση κοινωνικού κεφαλαίου

Η μέτρηση του κοινωνικού κεφαλαίου απαιτεί στοιχεία που σχετίζονται με τα χαρακτηριστικά και τις πτυχές του, όπως ο βαθμός εμπιστοσύνης, η ποιότητα των κοινωνικών δικτύων, το εύρος των συνεργασιών, κτλ. καθώς και δείκτες αποτελέσματος που προκύπτουν από την ύπαρξη ή μη κοινωνικού κεφαλαίου, όπως η αίσθηση ασφάλειας, ικανοποίησης, αξιοκρατίας, ή η βελτίωση της ποιότητας ζωής, της υγείας, κτλ. Ωστόσο,

επειδή όλοι οι επιμέρους παράγοντες είναι δύσκολο να μετρηθούν, η μέτρηση του κοινωνικού κεφαλαίου καθίσταται δύσκολη υπόθεση (Putnametal, 1993).

Ο Putnam (2000) ισχυρίζεται ότι η μέτρηση του κοινωνικού κεφαλαίου θα πρέπει να περιλαμβάνει τρεις αλληλένδετες διαστάσεις. Πρώτον, τη μέτρηση αιτιολογικών παραγόντων του κοινωνικού κεφαλαίου. Σε αυτή την κατηγορία εντάσσεται ο βαθμός συμμετοχής σε οργανωμένες ομάδες, ή ο βαθμός εμπιστοσύνης στους θεσμούς και στους ανθρώπους. Δεύτερον, τη μέτρηση ποσοτικών χαρακτηριστικών του κοινωνικού κεφαλαίου, όπως ο αριθμός των εθελοντικών ομάδων και των μελών που δραστηριοποιούνται σε κάθε χώρα, και, τρίτον, την μέτρηση δεικτών αποτελέσματος που σχετίζονται με την ανάπτυξη του κοινωνικού δείκτη. Ένα παράδειγμα είναι η αύξηση των εθελοντικών οργανώσεων που σχετίζονται με την πρόληψη της υγείας ή το ποσοστό των παιδιών που πάσχουν από παχυσαρκία. Τέλος, η συλλογή δεδομένων θα πρέπει να γίνεται διαχρονικά, ώστε να είναι συγκρίσιμα σε βάθος χρόνου και να μπορούν να εξαχθούν πληροφορίες και συμπεράσματα για τη μεταβολή του κοινωνικού κεφαλαίου (Putnam, 2000).

Έτσι, ο Putnam (2000) μετράει το κοινωνικό κεφάλαιο με δείκτες που σχετίζονται με το βαθμό συμμετοχής σε εθελοντικές οργανώσεις, με το βαθμό εμπιστοσύνης απέναντι στις αρχές καθώς με την ανάγνωση εφημερίδων.

Επιπλέον ο Coleman (1988) υποστηρίζει ότι το κοινωνικό κεφάλαιο αναπτύσσεται πιο εύκολα σε κοινότητες που έχουν περιβαλλοντική και κοινωνική απομόνωση από άλλες κοινότητες. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι τα άτομα γνωρίζονται καλύτερα, συμμετέχουν στις ίδιες δομές και στους ίδιους μηχανισμούς, ενώ παράλληλα δημιουργούν τις σχέσεις τους με βάση τα κοινά κοινωνικά, πολιτισμικά και ηθικά πρότυπα. Έτσι δημιουργούν το αίσθημα της τοπικής κοινότητας. Υπό αυτήν την έννοια η μέτρηση του κοινωνικού κεφαλαίου θα πρέπει να λαμβάνει και αυτή τη διάσταση υπόψη της.

Αντίθετος στην άποψη αυτή είναι ο Woolcock (1988), ο οποίος κάνει διάκριση μεταξύ εσω-κοινοτικών και δια-κοινοτικών δεσμών, και αυτό τον οδηγεί στο διαχωρισμό του κοινωνικού κεφαλαίου σε δεσμευτικό, συνδετικό και ενωτικό, με αντίστοιχες αναφορές στον τρόπο μέτρησης και αποτίμησης.

Το δεσμευτικό κοινωνικό κεφάλαιο αναφέρεται στους στενούς δεσμούς δηλαδή οικογενειακούς ανάμεσα σε ανθρώπους που βρίσκονται σε παρόμοιες δομές και είναι προσανατολισμένο προς το εσωτερικό μιας κοινωνικής ομάδας. Το συνδετικό κοινωνικό

κεφάλαιο, από την άλλη, σχετίζεται με ανθρώπους που βρίσκονται σε μεγαλύτερη απόσταση και βιώνουν διαφορετικές συνθήκες ή ανήκουν σε διαφορετικές κοινωνικές ομάδες και έχει συλλογικό και περιεκτικό προσανατολισμό. Αναπτύσσεται, για παράδειγμα, μεταξύ συναδέλφων στον εργασιακό χώρο αλλά και μεταξύ ατόμων που κοινωνικοποιούνται σε ομάδες με ανομοιογενή χαρακτηριστικά (Svendsen, 2006). Το ενωτικό κοινωνικό κεφάλαιο, τέλος, αφορά σχέσεις μεταξύ ομάδων, ή μελών κυρίως, διαφορετικών μεταξύ τους και στις οποίες υπάρχει κάποια ιεραρχική δομή ή σχέση εξουσίας. Για παράδειγμα στις πόλεις της Ινδίας στις οποίες συνυπάρχουν μικτές ομάδες και οργανώσεις, τόσο από Ινδουιστές, όσο και από Μουσουλμάνους, δεν παρατηρούνται συγκρούσεις μεταξύ τους. Αντίθετα, σε πόλεις που λόγω πολιτισμικών και ιστορικών συνθηκών οι ομάδες είναι μονοθεϊστικές παρατηρούνται εμφύλιες συρράξεις (Varshney, 2002).

2.4 Τύποι και πτυχές κοινωνικού κεφαλαίου

Το κοινωνικό κεφάλαιο μπορεί να διακριθεί σε τρεις τύπους. Αρχικά, το ισχυρό κοινωνικό κεφάλαιο, το οποίο χαρακτηρίζεται από στενές, αμοιβαίες και αποκλειστικές σχέσεις και ισχυρούς δεσμούς εμπιστοσύνης, σεβασμού και φιλίας, οι οποίες αναπτύσσονται ανάμεσα σε σχέσεις μεταξύ των μελών της οικογένειας και φιλίας. Αυτή η μορφή κοινωνικού κεφαλαίου θεωρείται η πιο σημαντική για την επιβίωση της κοινωνίας. Οι κοινωνίες που δίνουν αξίες και προτεραιότητα στην ισότητα, στην δικαιοσύνη, στην αλληλεγγύη, στην συνεργασία και στην συμμετοχή των πολιτών, διαθέτουν ισχυρό κοινωνικό κεφάλαιο.

Ακόμη, το έμμεσο κοινωνικό κεφάλαιο στο οποίο σε αντίθεση με το ισχυρό, οι σχέσεις χαρακτηρίζονται πιο χαλαρές και αφορά σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ μελών στον εργασιακό χώρο ή συνεργατών μέσα σε μια κοινωνική ομάδα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα οι σχέσεις των μελών μέσα σε έναν αθλητικό ή πολιτιστικό σύλλογο.

Τέλος, το ιεραρχικό κοινωνικό κεφάλαιο, το οποίο αναφέρεται σε σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ ατόμων ή κοινωνικών ομάδων, οι οποίες διαθέτουν κάποιο τύπο εξουσίας, παράδειγμα η σχέση που αναπτύσσεται μεταξύ ενός πολίτη που αναζητεί εργασία μέσω ΟΑΕΔ και του υπαλλήλου που χειρίζεται την υπόθεση (Ρεντούμης κα, 2004).

Οι περισσότεροι ορισμοί του κοινωνικού κεφαλαίου που έχουν δοθεί περιλαμβάνουν μια δομική και μια γνωστική πτυχή. Η δομική πτυχή υποδηλώνει ότι τα άτομα λαμβάνουν μέρος σε κοινωνικά δίκτυα, ενώσεις και άλλες μορφές αστικής δέσμευσης, ενώ η γνωστική

πτυχή αναφέρεται στην αντίληψη που επικρατεί για το επίπεδο εμπιστοσύνης και αμοιβαιότητας μέσω των κανόνων, των αξιών και της συμπεριφοράς. Το γνωστικό κοινωνικό κεφάλαιο μπορεί να θεωρηθεί ως αποτέλεσμα του δομικού κοινωνικού κεφαλαίου (Engstrom et al, 2008).

2.6 Συμπεράσματα

Το κοινωνικό κεφάλαιο αυξάνεται όταν οι άνθρωποι εμπιστεύονται ο ένας τον άλλο, συνεργάζονται μεταξύ τους και συμμετέχουν σε κοινωνικές δομές και δράσεις. Το κλειδί για την ανάπτυξη είναι η εμπιστοσύνη, η συμμετοχή καθώς και η πολιτική δέσμευση. Όσο περισσότερο υπάρχουν αυτοί οι συντελεστές και όσο πιο συχνή είναι η παρουσία τους, τόσο περισσότερο κοινωνικό κεφάλαιο υπάρχει και τόσο πιο πολύ μια χώρα, μια κοινωνία, μια περιφέρεια, ή μία ομάδα αναπτύσσεται και ευημερεί. Οι τοπικές θεσμοί, οι κοινωνικές αξίες, η ιστορία της περιοχής, οι ευκαιρίες για συλλογικές δράσεις και η συμμετοχή σε συλλόγους, εμφανίζονται να διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη εμπιστοσύνης, αμοιβαιότητας, συνεργασίας και ανταλλαγής πληροφοριών, και άρα στην ανάπτυξη του κοινωνικού κεφαλαίου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο : Επιδράσεις του κοινωνικού κεφαλαίου σε διάφορους τομείς

3.1 Εισαγωγή

Στο προηγούμενο κεφάλαιο αναλύσαμε τις μορφές του κοινωνικού κεφαλαίου καθώς και τους τρόπους μέτρησης του. Ακόμη αναλύσαμε τους τύπους κοινωνικού κεφαλαίου που κάποιος μπορεί να διακρίνει μέσα σε μία κοινωνία και ορίσαμε τα βασικά χαρακτηριστικά που παρουσιάζουν. Στην συνέχεια της εργασίας θα προσπαθήσουμε να μελετήσουμε τις επιπτώσεις που έχει το κοινωνικό κεφάλαιο σε διάφορους τομείς μέσα σε μία οικονομία όπως είναι η κρατική λειτουργία, η οικονομία, η υγεία, η εκπαίδευση και το περιβάλλον.

3.2 Επιδράσεις του κοινωνικού κεφαλαίου στην κρατική λειτουργία

Η επίδραση του κοινωνικού κεφαλαίου στη δομή και λειτουργία του κράτους αποτελεί ένα από τα ερευνητικά ερωτήματα που έχει απασχολήσει έναν μεγάλο θεωρητικό του κοινωνικού κεφαλαίου, τον Putnam. Έτσι στο Putnam et al (1993) διερευνά τους λόγους που οδήγησαν στις διαφορές που παρουσιάζονται στην αποδοτικότητα των δημοσίων υπηρεσιών, μεταξύ 1970 και 1989, στις περιφερειακές κυβερνήσεις της Ιταλίας. Παρατηρεί ότι στις περιοχές του Βορρά και του κέντρου της χώρας, οι κάτοικοι έχουν αυξημένη κοινωνική ενασχόληση, συμμετέχουν σε κοινωνικά δίκτυα, όπως είναι οι αθλητικές και πολιτιστικές οργανώσεις και ακολουθούν τους κοινωνικούς κανόνες και τις κοινωνικές ρυθμίσεις. Σε αυτές τις περιοχές οι κυβερνήσεις είναι αποδοτικές στην λειτουργία τους, δημιουργικές στην ανάληψη πρωτοβουλιών πολιτικής, και αποτελεσματικές στην πραγματοποίησή τους. Ωστόσο στις περιοχές του Νότου, όπου η κοινωνική ενασχόληση των κατοίκων είναι περιορισμένη και η συμμετοχή τους αφορά μόνο πολιτικές οργανώσεις, οι κυβερνήσεις χαρακτηρίζονται από ανεπάρκεια και διαφθορά.

Ως δείκτες του κοινωνικού κεφαλαίου η παραπάνω εργασία χρησιμοποιεί τον αριθμό των εθελοντικών οργανώσεων, την ανάγνωση των εφημερίδων (προκειμένου να μελετηθεί το ενδιαφέρον των πολιτών για θέματα της κοινωνίας), τη συμμετοχή στα δημοψηφίσματα, καθώς και τη συμμετοχή στα πολιτικά. Έτσι προκύπτει ότι οι παραπάνω μεταβλητές παρουσιάζουν θετική συσχέτιση με την αποδοτικότητα και τη δημοκρατικότητα της διακυβέρνησης στις περιοχές μελέτης.

Οι απόψεις του Putnam έχουν υποστεί κριτική, τόσο στην αιτιότητα όσο στην ταύτιση μεταξύ αιτίας και αποτελέσματος αλλά και στην χρήση των μεταβλητών. Η υπόθεσή του ότι

το κοινωνικό κεφάλαιο έχει ως συνέπεια την πιο αποδοτική και την πιο δημοκρατική λειτουργία των κυβερνήσεων, παρουσιάζει πρόβλημα αιτιότητας. Αυτό προκύπτει από την ιστορική εξήγηση ότι οι περιοχές της Ιταλίας με δημοκρατικές διακυβερνήσεις οδήγησαν στην δημιουργία κοινωνικού κεφαλαίου. Ακόμη, το κοινωνικό κεφάλαιο αποτελεί χαρακτηριστικό του ατόμου και όχι της κοινωνίας. Η επέκταση του ορισμού από ατομικό σε κοινοτικό επίπεδο θα πρέπει να συνοδεύεται και από την αντίστοιχη θεωρητική εξήγηση, το οποίο ο Putnam δεν κάνει (Κονιόρδος, 2006).

Οι μεταβλητές που χρησιμοποιεί ο Putnam προκειμένου να ορίσει το κοινωνικό κεφάλαιο, δεν είναι οι ίδιες που χρησιμοποιεί ως δείκτες του κοινωνικού κεφαλαίου στις συσχετίσεις με την αποτελεσματικότητα και τη δημοκρατικότητα των κυβερνήσεων και δεν εξηγεί πως οι πρώτες οδηγούν στις δεύτερες. Καθώς οι δεύτερες μεταβλητές θεωρούνται αποτελέσματα του κοινωνικού κεφαλαίου, είναι αναμενόμενο να συσχετίζονται με την εξαρτημένη μεταβλητή. Από την άλλη το κοινωνικό κεφάλαιο στη θεωρητική σύλληψη του Putnam, ενώ καταγράφει ποσοτικά χαρακτηριστικά όπως ο βαθμός συμμετοχής, αδυνατεί να προσδιορίσει ποιοτικά χαρακτηριστικά (Portes and Landolt, 1996).

Τα χαρακτηριστικά του Putnam είναι αρκετά δεσμευτικά και αυτό γιατί αγνοούν άλλες πιθανές μορφές κοινωνικής οργάνωσης, όπως για παράδειγμα το να ασχολούνται οι γονείς με το διάβασμα των παιδιών (High, 1999) ή το να μαζεύει κανείς σκουπίδια άλλων από δημόσιους χώρους (Bullen and Onyx, 2005).

3.3 Επιδράσεις του κοινωνικού κεφαλαίου στην εκπαίδευση

Η εκπαίδευση είναι ένας τομέας που υφίσταται την θετική επίδραση του κοινωνικού κεφαλαίου. Ο Coleman (1988) μελέτησε την παραπάνω σχέση με αναφορά στις σχολικές επιδόσεις και συγκεκριμένα την αποτυχία των μαθητών και βρήκε ότι αυτές συσχετίζονται με το κοινωνικό κεφάλαιο στην οικογένεια ή στην κοινότητα. Σε αυτό το πλαίσιο υποστήριξε ότι η ύπαρξη γονέων με μεγάλη μόρφωση (δηλαδή με υψηλό ανθρώπινο κεφάλαιο) δεν αρκεί για να μεταφέρει τη γνώση στα παιδιά της οικογένειας, αλλά εκείνο που θα επιτρέψει τη δημιουργία του ανθρώπινου κεφαλαίου στα παιδιά και τη μεταφορά του από τους γονείς σε αυτά, είναι το κοινωνικό κεφάλαιο που χαρακτηρίζεται από τη φυσική παρουσία των γονέων, το ενδιαφέρον τους και τον ισχυρό δεσμό μεταξύ τους.

Ακόμη, διαπιστώνει ότι η έλλειψη κοινωνικών σχέσεων με την τοπική κοινότητα επηρεάζει αρνητικά τις επιδόσεις των μαθητών. Παράδειγμα, αποτελούν οι μαθητές οι οποίοι

λόγω συχνών μετακινήσεων κατά την διάρκεια των σπουδών τους δεν ανέπτυξαν ισχυρές κοινωνικές σχέσεις, και ως αποτέλεσμα είχαν μεγαλύτερο ποσοστό αποτυχιών.

Στο ίδιο πλαίσιο η μελέτη του Putnam (2000) παρουσιάζει διάφορες συσχετίσεις από τις οποίες φαίνεται ότι στις Πολιτείες όπου υπάρχει εμπιστοσύνη, συμμετοχή σε οργανώσεις, εθελοντισμός και κοινωνικότητα με φίλους, οι επιδόσεις στην εκπαίδευση είναι καλύτερη, έχοντας υψηλότερα ποσοστά γονικής υποστήριξης, χαμηλότερα επίπεδα κακής συμπεριφοράς των μαθητών, λιγότερη αδιαφορία για τα μαθήματα και λιγότερη παρακολούθηση τηλεόρασης.

3.4 Κοινωνικό κεφάλαιο και περιβάλλον

Κάποιες μελέτες υποστηρίζουν ότι το κοινωνικό κεφάλαιο ασκεί ευνοϊκές επιδράσεις στο περιβάλλον. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η συλλογή απορριμμάτων σε περιοχές του Μπαγκλαντές, στις οποίες η συλλογή από δημοτικές υπηρεσίες είναι ανεπαρκής (Pargal et al, 2002). Διαπιστώνεται ότι σε γειτονιές με υψηλό κοινωνικό κεφάλαιο οι κάτοικοι μαζεύουν χρήματα μέσω εθελοντικών συνεισφορών και αναθέτουν σε ιδιωτικές επιχειρήσεις τη συλλογή των απορριμμάτων, ενώ σε άλλες γειτονιές δεν αναλαμβάνεται κάποια αντίστοιχη πρωτοβουλία (Pargal et al, 2002).

Για την μέτρηση της επίδρασης του κοινωνικού κεφαλαίου στο περιβάλλον οι Pargal et al (2002) χρησιμοποιούν δείκτες για την εμπιστοσύνη, την αμοιβαιότητα και τη συνεισφορά προς τους άλλους, ενώ άλλοι συγγραφείς (Grafton and Knowlew, 2004) σε αντίστοιχες μελέτες χρησιμοποιούν δείκτες για την ποιότητα του περιβάλλοντος, την ποιότητα του αέρα, των υδάτων και την ποσότητα του διοξειδίου του θείου (Grafton and Knowlew, 2004).

Πολλοί συγγραφείς χρησιμοποιούν ως μεταβλητές κοινωνικού κεφαλαίου το ποσοστό συμμετοχής σε οργανώσεις, την εμπιστοσύνη μεταξύ των ατόμων καθώς και την μεταβλητή «civic» η οποία αναφέρεται στην τήρηση των κανόνων κοινωνικής συμπεριφοράς και των αξιών των ατόμων.

Υπάρχουν ωστόσο μελετητές που έχουν αντίθετη γνώμη ως προς τη θετική επιρροή του κοινωνικού κεφαλαίου στο περιβάλλον. Ο Πούπος (2004) για παράδειγμα ισχυρίζεται ότι τα υψηλότερα επίπεδα κοινωνικού κεφαλαίου δεν εγγυώνται την βελτίωση της ποιότητας του περιβάλλοντος. Οι κοινωνικές μεταβλητές δεν αρκούν για τη βελτίωση του περιβάλλοντος

λόγω της επίδρασης του κοινωνικού κεφαλαίου στις επιδόσεις της οικονομίας και του κατά κεφαλή εισοδήματος, με συνέπεια την υποβάθμιση του περιβάλλοντος.

3.5 Κοινωνικό κεφάλαιο και οικονομική ανάπτυξη

Μελέτες που ασχολούνται με την επίδραση του κοινωνικού κεφαλαίου στην οικονομία μιας χώρας, χρησιμοποιούν στοιχεία που σχετίζονται με το εισόδημα των κατοίκων, ενώ κάποιες άλλες μελετούν τις διαφορές που παρουσιάζουν τα οικονομικά μεγέθη.

Οι Narayan and Pritchett (1997) θέλοντας να εξετάσουν την επίδραση του κοινωνικού κεφαλαίου στα εισοδήματα των κατοίκων της Τανζανίας, χρησιμοποίησαν μεταβλητές που σχετίζονταν με τη συμμετοχή σε οργανώσεις, τα χαρακτηριστικά των οργανώσεων, δηλαδή την ομοιογένεια, τις διαφορές στον τρόπο ζωής των μελών και τις ατομικές αξίες, δηλαδή την εμπιστοσύνη και τη συνοχή. Παρατήρησαν ότι μια αύξηση του κοινωνικού κεφαλαίου, συνεπάγεται αύξηση στα ατομικά εισοδήματα.

Οι Knack and Keefer (1997) στη μελέτη που έκαναν χρησιμοποίησαν τη μεταβλητή «trust» που δείχνει την εμπιστοσύνη μεταξύ των ατόμων, τη μεταβλητή «civic» που δείχνει το κοινωνικό κεφάλαιο και την μεταβλητή «groups» που δείχνει τη συλλογική δραστηριότητα, δηλαδή τον αριθμό των οργανώσεων όπου τα μέλη τους είναι κάτοικοι της ίδιας της χώρας. Αρχικά συσχέτισαν το δείκτη «trust» με τον «civic» και συμπέραναν ότι και οι 2 μεταβλητές έχουν σημαντική επίδραση στην οικονομική δραστηριότητα. Πιο συγκεκριμένα μια αύξηση κατά 10% της μεταβλητής της εμπιστοσύνης συνεπάγεται αύξηση του ρυθμού ανάπτυξης κατά 0,80%. Ο δείκτης «groups» συμπέραναν ότι δεν παίζει σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη και στις επενδύσεις.

3.6 Κοινωνικό κεφάλαιο και Υγεία

Σύμφωνα με τον Putnam (1995) το κοινωνικό κεφάλαιο έχει ισχυρή επίδραση τόσο στην υγεία όσο και στην ευτυχία. Αυτό αιτιολογείται αν σκεφτεί κανείς ότι η φροντίδα, η υποστήριξη και τα χρήματα που παρέχουν τα κοινωνικά δίκτυα μειώνουν το άγχος αφού παρέχουν το αίσθημα της ασφάλειας. Κοινωνίες με κοινωνική συνοχή παρέχουν καλύτερες ιατρικές υπηρεσίες. Το συμπέρασμα στο οποίο καταλήγει είναι ότι τα άτομα που αποφασίζουν να συμμετάσχουν σε κάποια οργάνωση, μειώνουν τον κίνδυνο να πεθάνουν τον επόμενο χρόνο.

Σημαντικά αποτελέσματα παρουσιάζουν και οι έρευνες των Kawachi et al(1997) διαπιστώνοντας ότι η δραστηριότητα σε οργανώσεις συσχετίζεται αρνητικά με τη θνησιμότητα και οι κοινωνίες με χαμηλό επίπεδο εμπιστοσύνης παρουσιάζουν υψηλότερη θνησιμότητα..

Προκειμένου να εκτιμηθούν οι επιπτώσεις υγείας από την συμμετοχή των κατοίκων σε οργανώσεις της κοινότητας πραγματοποιήθηκε το 1993 μελέτη σε διάφορες περιοχές της Ιταλίας (Kawachi et al, 1997). Βρέθηκε ότι οι περιοχές στις οποίες λειτουργούσαν περισσότερα σωματεία, χορωδίες και οργανώσεις, οι κάτοικοι διάβαζαν περισσότερο εφημερίδες, έδειχναν εμπιστοσύνη στους συνανθρώπους τους και ενδιαφέρονταν για θέματα του κράτους, εμφάνιζαν μειωμένη βρεφική και παιδική θνησιμότητα σε σύγκριση με άλλες περιοχές όπου υπήρχε αυστηρή ιεραρχία, τα δημόσια θέματα αποτελούσαν ευθύνη ειδικών και παρατηρούνταν φαινόμενα διαφθοράς και συνεχούς παραβίασης των νόμων.

Τέλος, στην Ιαπωνία, η οποία χαρακτηρίζεται από το μεγαλύτερο προσδόκιμο επιβίωσης παρατηρείται κοινωνική οργάνωση, η οποία αποτελείται από συνοχή, ισότητα και κοινωνική αλληλεγγύη (Kawachi et al, 1997).

3.7 Κοινωνικό κεφάλαιο και Μετανάστευση

Ένα άτομο όταν αποφασίζει να μετακινηθεί από μια χώρα σε μια άλλη εκτός από τα οικονομικά κριτήρια, όπως μισθός, συνθήκες διαβίωσης, κτλ., ερευνά και ζητήματα που σχετίζονται με το κοινωνικό κεφάλαιο της χώρας εγκατάστασης (Massey and Sana, 2004). Τέτοια ζητήματα αποτελούν οι συγγενικοί και φιλικόι δεσμοί, οι ανθρώπινες σχέσεις, και τα κοινωνικά δίκτυα στη χώρα υποδοχής που βοηθούν στην εύρεση εργασίας και κατοικίας. Ωστόσο, η μετανάστευση μπορεί να συνεπάγεται απώλεια κοινωνικού κεφαλαίου τόσο για την χώρα αποστολής, λόγω της μείωσης του πληθυσμού με κοινές αξίες, ίδια γλώσσα και κοινό πολιτισμό, όσο και στην χώρα υποδοχής, λόγω ύπαρξης «ανομοιογενούς» πληθυσμού με διαφορετική κουλτούρα, γλώσσα και έθιμα (Schiff, 2002).

Άτομα με κοινωνικό και οικονομικό κεφάλαιο εντάσσονται πιο γρήγορα και πιο ομαλά, καθώς υψηλά επίπεδα κοινωνικού κεφαλαίου σχετίζονται άμεσα με τα υψηλά επίπεδα κοινωνικής και πολιτικής ένταξης και αναγνώρισης των δικαιωμάτων. Η έλλειψη των παραπάνω χαρακτηριστικών οδηγεί στην περιθωριοποίηση του ατόμου (Κόντης, 2001).

3.8 Κοινωνικό κεφάλαιο και οικονομική κρίση

Η τρέχουσα παγκόσμια κρίση θεωρείται από τους περισσότερους ως κρίση οικονομικού χαρακτήρα, ωστόσο οι επιπτώσεις της είναι κοινωνικές και ευρύτερες. Μεταβλητές όπως το κοινωνικό κεφάλαιο και ο χαμηλός βαθμός εμπιστοσύνης αποτελούν σημαντικούς παραμέτρους που εξηγούν την κρίση και τα προβλήματα μιας χώρας.

Το κοινωνικό κεφαλαίο σχετίζεται με την απασχόληση, είτε σε αρχικό είτε σε μετέπειτα στάδιο στην καριέρα ενός ατόμου (Anderson, 2008). Η σχέση φαίνεται να είναι αμφίδρομη και σύνθετη. Από τη μια μεριά υψηλό κοινωνικό κεφάλαιο σημαίνει ισχυρά κοινωνικά δίκτυα, και κατ' επέκταση αυξημένες προοπτικές εύρεσης εργασίας, ενώ από την άλλη η ύπαρξη ανεργίας μπορεί να οδηγεί σε μείωση του κοινωνικού κεφαλαίου όχι μόνο λόγω της εξασθένησης της κοινωνικών δεσμών, αλλά και λόγω της απομάκρυνσης του ατόμου από κοινωνικές δραστηριότητες και οργανώσεις.

Η μείωση του κοινωνικού κεφαλαίου δεν προκύπτει μόνο από τη μείωση της εργασίας αλλά και από άλλους οικονομικούς παράγοντες οι οποίοι σχετίζονται με την εγκατάλειψη κοινωνικών εγκαταστάσεων και σχολικών μονάδων, τη μόλυνση του περιβάλλοντος καθώς και με την εμφάνιση μιας φυσικής καταστροφής, με συνέπεια την υποβάθμιση της ποιότητας ζωής μιας πόλης και του ατόμου (Besser et al, 2008).

3.9 Συμπεράσματα

Προκειμένου να κατανοηθεί η σημαντικότητα του κοινωνικού κεφαλαίου, μελετήσαμε πως το κοινωνικό κεφάλαιο επιδρά στη λειτουργία του κράτους, στην εκπαίδευση, στο περιβάλλον, στην οικονομική ανάπτυξη, στην υγεία, στην μετανάστευση αλλά και στην οικονομική κρίση. Σε όλους τους τομείς μελετήθηκαν οι μεταβλητές που συμβάλλουν στη δημιουργία του κοινωνικού κεφαλαίου και αναδείχθηκε πως επιδρούν με στη λειτουργία του κάθε τομέα που εξετάστηκε.

Έτσι, υψηλό κοινωνικό κεφάλαιο συνεπάγεται εύρυθμο και λειτουργικό κρατικό μηχανισμό, ποιότητα εκπαίδευσης και δημιουργία γνώσης, σεβασμό και προστασία στο περιβάλλον, και ισχυρούς μηχανισμούς κοινωνικής προστασίας, ένταξης και απασχόλησης. Βασικές μεταβλητές που χρησιμοποιούνται ως δείκτες κοινωνικού κεφαλαίου είναι η εμπιστοσύνη σε ανθρώπους και θεσμούς, η συμμετοχή σε οργανώσεις και δίκτυα, η κοινωνική αλληλεγγύη και η αμοιβαιότητα, η συμμετοχή σε πολιτικές διαδικασίες και δράσεις, και ο σεβασμός σε κοινωνικές αξίες και θεσμούς. Το επόμενο κεφάλαιο

χρησιμοποιεί κάποιες από αυτές τις μεταβλητές για να διερευνήσει την ένταση και ποιότητα του κοινωνικού κεφαλαίου στις χώρες του κόσμου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο: Εμπειρική Έρευνα

4.1 Εισαγωγή

Στο προηγούμενο κεφάλαιο αναλύθηκε η έννοια του κοινωνικού κεφαλαίου, αναπτύσσοντας τους διάφορους ορισμούς που έχουν δοθεί και μελετήθηκε η σημαντικότητα του στα πλαίσια μιας κοινωνίας. Στο παρόν κεφάλαιο παρουσιάζονται και αναλύονται τα αποτελέσματα μέτρησης πτυχών του κοινωνικού κεφαλαίου για διάφορες χώρες του κόσμου. Τα στοιχεία που χρησιμοποιήθηκαν προέρχονται από τις μελέτες της Παγκόσμιας Έρευνας Αξιών (World Value Survey) που πραγματοποιήθηκαν από το 1981 έως το 2014.

4.2 Η Παγκόσμια Έρευνα Αξιών

Η Παγκόσμια Έρευνα Αξιών (ΠΕΑ) αποτελεί ένα θεσμόπου μελετά τις αλλαγές στις πεποιθήσεις, τις αξίες, τα ήθη, τις στάσεις ζωής και τις συμπεριφορές των ανθρώπων σε όλο τον κόσμο, προσπαθώντας να βοηθήσει επιστήμονες και φορείς χάραξης πολιτικής να κατανοήσουν πως αυτές οι αλλαγές επηρεάζουν τα κοινωνικά, πολιτικά και οικονομικά χαρακτηριστικά των χωρών και τις δυνατότητες ανάπτυξής τους. Η έρευνα συγκεντρώνει στοιχεία από περιορισμένο, αλλά κρίσιμο, αριθμό χωρών, χρησιμοποιώντας ένα κοινό ερωτηματολόγιο σε ένα σύνολο ανθρώπων που φτάνει ως και τους 85.000 περίπου ερωτηθέντες.

Η έρευνα ξεκινά το 1981, η κάλυψη των χωρών γίνεται σταδιακά, και επαναλαμβάνεται (με αλλαγές στο ερωτηματολόγιο) μετά από κάποιο χρονικό διάστημα. Σήμερα υπάρχουν δεδομένα που συλλέχθηκαν σε 6 διαφορετικές φάσεις, ή αλλιώς κύματα. Το πρώτο κύμα ξεκινά το 1981 και ολοκληρώνεται το 1984 συλλέγοντας στοιχεία για 9 χώρες. Το δεύτερο ξεκινά το 1990 και ολοκληρώνεται το 1994 αναλύοντας 17 χώρες. Το τρίτο ξεκινά το 1995 και ολοκληρώνεται το 1998 και το ερωτηματολόγιο μοιράζεται σε 51 χώρες. Η τέταρτη φάση ξεκινά το 1999 και ολοκληρώνεται το 2004 και αφορά 40 χώρες. Η πέμπτη διεξάγεται μεταξύ 2005 και 2009 σε 57 χώρες και τέλος η έκτη φάση ξεκινά το 2010 και ολοκληρώνεται το 2014 όπου μελετώνται 55 χώρες. Στον παρακάτω πίνακα (Πίνακας 4.2.1) φαίνονται οι περίοδοι που έχουν μελετηθεί καθώς και ο αριθμός χωρών που μελετάει το κάθε κύμα.

Πίνακας 4.2.1:Περίοδος και αριθμός των χωρών μελέτης κάθε κύματος

ΚΥΜΑ	ΠΕΡΙΟΔΟΣ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΧΩΡΩΝ
1 ^ο	1981-1984	9
2 ^ο	1990-1994	17
3 ^ο	1995-1998	51
4 ^ο	1999-2004	40
5 ^ο	2005-2009	57
6 ^ο	2010-2014	55

Οι ερωτήσεις που περιλαμβάνουν τα ερωτηματολόγια είναι περισσότερες των διακοσίων και αποτιμούν στάσεις (απέναντι στη ζωή, στην ασφάλεια, στη δουλειά, στο χρήμα, στο κράτος, στη δικαιοσύνη, στους άλλους και στη διαφορετικότητα), πεποιθήσεις (αναφορικά με τη θρησκεία, το καλό και το κακό, την πολιτική, το έθνος, την οικογένεια, το γάμο, τη δημοκρατία, την τεχνολογία), συμπεριφορές (π.χ. συμμετοχή σε οργανώσεις, σε πολιτικές δράσεις, και στα κοινά, εμπιστοσύνη σε ανθρώπους και θεσμούς, σεβασμός στο περιβάλλον) και αισθήματα (ικανοποίησης, ευτυχίας, φόβου, αγωνίας, κτλ.). Οι ερωτήσεις είναι ως επί τω πλείστον κλειστού τύπου και πολλαπλών επιλογών. Οι απαντήσεις καταγράφονται ανά επιλογή ως ποσοστό του συνόλου των ερωτηθέντων για κάθε χώρα.

4.3 Χρησιμοποιούμενες ερωτήσεις και μεταβλητές της έρευνας

Στη συγκεκριμένη ενότητα παρουσιάζονται οι μεταβλητές που εξετάστηκαν καθώς και η μεθοδολογία που χρησιμοποιήθηκε για την σύνθεση και την ανάλυσή τους.

Οι μεταβλητές που εξετάζουμε αφορούν ερωτήσεις που εμφανίζονται σε κάθε κύμα και μετρούν συγκεκριμένες πτυχές του κοινωνικού κεφαλαίου, όπως παρουσιάστηκαν σε προηγούμενο κεφάλαιο. Αυτές είναι η εμπιστοσύνη, είτε είναι γενικά προς τους ανθρώπους είτε κατευθύνεται σε συγκεκριμένα άτομα, η πίστη στους «θεσμούς», η συμμετοχή σε οργανώσεις, το ενδιαφέρον για την πολιτική, η συμμετοχή στις εκλογές και οι πολιτικές δράσεις. Υψηλά ποσοστά στις παραπάνω μεταβλητές σημαίνουν υψηλό κοινωνικό κεφάλαιο για τις χώρες που εμφανίζονται.

Όπως έχει ειπωθεί, η ΠΕΑ συγκεντρώνει στοιχεία για περιορισμένο αριθμό χωρών ανά κύμα (βλέπε Πίνακα 4.2.1). Για να μπορέσουμε: (α) να διευρύνουμε το δείγμα ανά χρονική στιγμή, (β) να μειώσουμε την επίδραση ακραίων τιμών που οφείλονται στις ιδιαιτερότητες της κάθε χρονιάς, (γ) να μελετήσουμε μεταβολές στις μεταβλητές, και (δ) να έχουμε μια γενικότερη και πληρέστερη εικόνα του κοινωνικού κεφαλαίου σε παγκόσμιο επίπεδο, η μελέτη μας χρησιμοποίησε δυο χρονικές περιόδους. Η πρώτη αναφέρεται ως αρχική και αφορά τη μέση τιμή κάθε εξεταζόμενης μεταβλητής για την περίοδο 1981-1998, ενώ η

δεύτερη αναφέρεται ως τελική και αφορά τη μέση τιμή των δυο τελευταίων κυμάτων, δηλαδή την περίοδο 2005-2014.

Ως προς την ανάλυση που ακολουθήθηκε, η εργασία κινείται ως εξής. Για κάθε βασική μεταβλητή / πτυχή του κοινωνικού κεφαλαίου παρατίθενται (α) περιγραφική στατιστική της αρχικής και τελικής τιμής, (β) ιεραρχική λίστα κατάταξης των χωρών, και (γ) ανάλυση ως προς το αν παρατηρούμε σύγκλιση σε παγκόσμιο επίπεδο (εξηγείται στην επόμενη παράγραφο). Επίσης για συγκεκριμένες μεταβλητές, όπου θεωρητικά αναμένουμε να υπάρχει μια σχέση μεταξύ τους, εξετάζουμε αν υπάρχει στατιστική συσχέτιση.

Για να διερευνήσουμε αν οι χώρες συγκλίνουν στο χρόνο ως προς την ένταση του κοινωνικού τους κεφαλαίου, η εργασία κάνει χρήση της μεθόδου απόλυτη β-σύγκλιση. Η μέθοδος στην περίπτωση μας εξετάζει κατά πόσο υπάρχει μια συστηματική τάση των χωρών με χαμηλότερα επίπεδα κοινωνικού κεφαλαίου να αυξάνουν το κοινωνικό τους κεφάλαιο στο χρόνο με ρυθμό μεγαλύτερο από εκείνες που παρουσιάζουν υψηλότερα επίπεδα, με αποτέλεσμα οδηγούνται όλες σε ένα κοινό σημείο μακροχρόνιας ισορροπίας (steady-state). Με το τρόπο αυτό δημιουργείται μια αρνητική σχέση μεταξύ του αρχικού επιπέδου (s) και του ρυθμού μεταβολής (g) του κοινωνικού κεφαλαίου των υπό εξέταση χωρών, της μορφής:

$$g_i = \alpha + \beta s_i + \varepsilon_i, \quad i=1, 2, \dots, n$$

όπου n είναι ο αριθμός των υπό εξέταση χωρών, ε_i ο διαταρακτικός όρος, α ο σταθερός όρος και β ο συντελεστής σύγκλισης. Όταν ο συντελεστής αυτός έχει αρνητικό πρόσημο υποδηλώνεται σύγκλιση, ενώ θετικές τιμές σημαίνουν απόκλιση μεταξύ των χωρών.

4.4 Ανάλυση

4.4.1 Γενική εμπιστοσύνη (General trust)

Αρχικά εξετάζεται ο βαθμός διαπροσωπικής ή γενικής εμπιστοσύνης που χαρακτηρίζει κάθε χώρα. Η ερώτηση που αναλύεται έχει διατυπωθεί ως εξής: «μιλώντας γενικά, νομίζετε ότι οι περισσότεροι άνθρωποι είναι άξιοι εμπιστοσύνης ή ότι χρειάζεται να είστε πολύ προσεκτικοί στις συναναστροφές σας με τους ανθρώπους;», δίνοντας στους ερωτώμενους δυο επιλογές απάντησης. Το ποσοστό του δείγματος ανά χώρα που επιλέγουν την πρώτη θέση θεωρούμε ότι εκφράζει το βαθμό εμπιστοσύνης που χαρακτηρίζει τη χώρα.

Στον Πίνακα 4.4.1.α παρουσιάζονται τα περιγραφικά στατιστικά για τη μεταβλητή γενική εμπιστοσύνη στην αρχική και στη τελική κατάσταση. Πιο συγκεκριμένα, η μέση τιμή

της εμπιστοσύνης στην αρχική περίοδο είναι 27,94%, ενώ η τυπική απόκλιση είναι 15,95%. Αντίστοιχα στην τελευταία περίοδο παρατηρούμε ότι η μέση τιμή μειώνεται στα 23,06%, ενώ η τυπική απόκλιση μειώνεται ελάχιστα στα 15,15%. Παρατηρούμε δηλαδή ότι στην πορεία των χρόνων έχουμε μια μείωση της εμπιστοσύνης σε παγκόσμιο επίπεδο της τάξης του 4,88%.

Πίνακας 4.4.1.α: Περιγραφικά στατιστικά

	Αρχική	Τελική	Μεταβολή
<i>Μέση Τιμή</i>	27,94	23,06	-4,88
<i>Τυπική απόκλιση</i>	15,95	15,15	-0,80
<i>Ελάχιστη τιμή</i>	26	3,2	-22,8
<i>Μέγιστη τιμή</i>	64,8	62,65	-2,55
<i>Λοξότητα</i>	0,50	0,80	0,30
<i>Κυρτότητα</i>	-0,21	-0,25	0,04
<i>Αριθμός παρατηρήσεων</i>	54	79	-

Με βάση τα ποσοστά του δείγματος κάθε χώρας που απάντησαν ότι εμπιστεύονται τους άλλους ανθρώπους δημιουργήθηκε ο παρακάτω πίνακας (Πίνακας 4.4.1.β), ο οποίος δείχνει το βαθμό εμπιστοσύνης που χαρακτηρίζει κάθε χώρα, τόσο σήμερα (τελική κατάσταση) όσο και τη μεταβολή του από την προηγούμενη περίοδο. Παρατηρούμε ότι τα υψηλότερα επίπεδα εμπιστοσύνης υπάρχουν στην Ρουμανία με ποσοστό 62,65%, στη Ρουάντα με 58%, στη Σλοβακία με ποσοστό 54,8%, στην Ινδία με ποσοστό 54,35% και ακολουθούν η Σαουδική Αραβία, η Παλαιστίνη και το Μαυροβούνιο με ποσοστά 51,9%, 51,2%, και 50,9% αντίστοιχα. Χαμηλότερα ποσοστά εμπιστοσύνης υπάρχουν στην Νότια Αφρική με ποσοστό 0,23%, στη Σλοβενία με 0,36%, στην Ινδονησία με ποσοστό 3,2% και στην Μακεδονία με 3,5%. Παρατηρούμε επίσης ότι στις περισσότερες χώρες μελέτης (για την ακρίβεια στις 27 από τις 39 συνολικά) η διαπροσωπική εμπιστοσύνη μειώνεται στην πορεία του χρόνου.

Πίνακας 4.4.1.β: Βαθμός εμπιστοσύνη ανά χώρα (%)

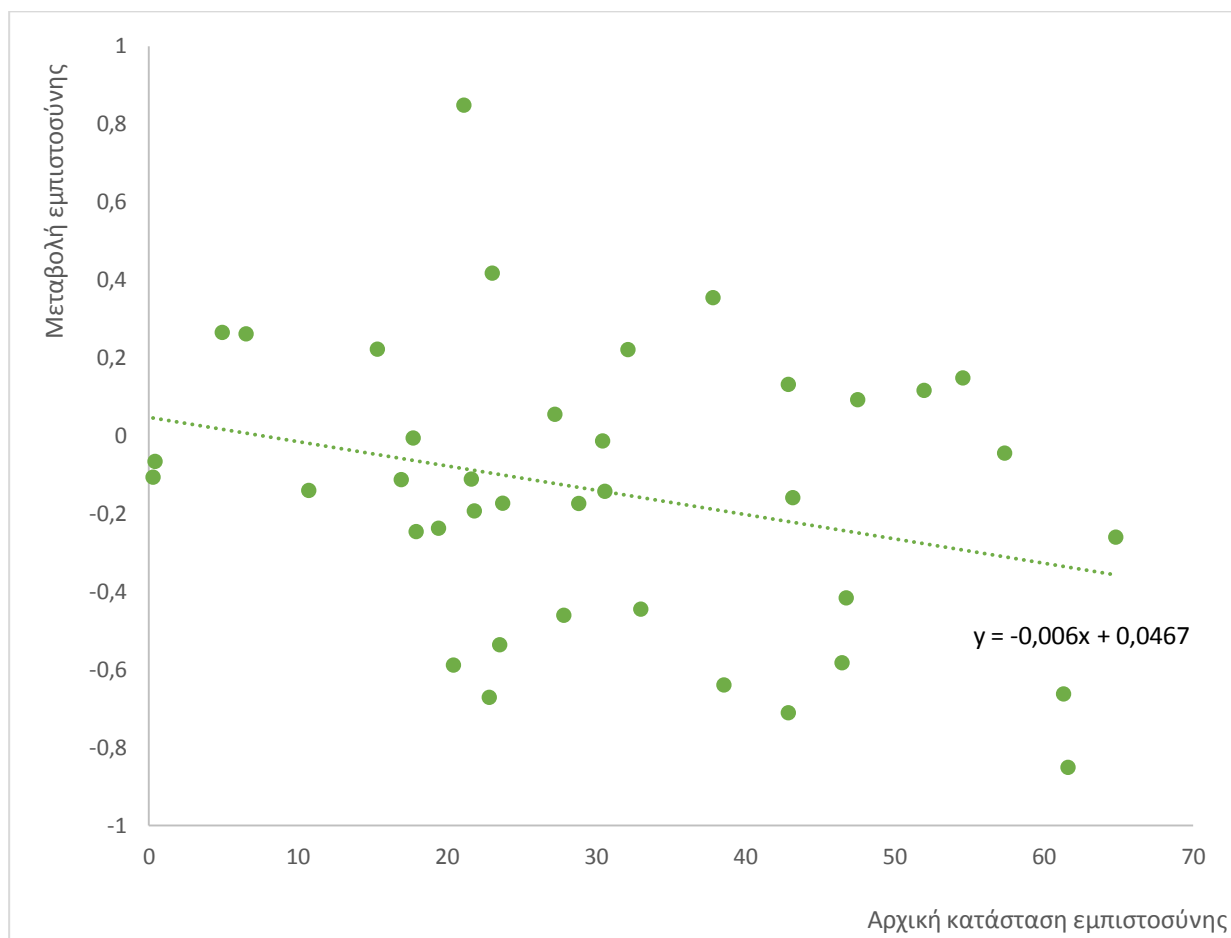
<i>Χώρες</i>	<i>Τελική</i>	<i>Μεταβολή</i>
Ρουμανία	62,65	0,15
Ρουάντα	58,00	0,12
Σλοβακία	54,80	-0,04
Ινδία	54,35	
Σαουδική Αραβία	51,90	0,09
Παλαιστίνη	51,20	0,35
Μαυροβούνιο	50,90	
Ρωσία	48,50	0,13
Τυνησία	47,95	-0,26
Αζερμπαϊτζάν	41,80	
Κροατία	40,30	

Πουέρτο Ρίκο	39,20	0,22
Νορβηγία	39,00	0,85
Μαρόκο	38,50	
Ελ Σαλβαδόρ	38,30	
Κύπρος	37,50	
Κουβέιτ	37,30	
Λιθουανία	36,70	
Αιθιοπία	36,30	
Σουηδία	36,30	-0,16
Δομινικανή Δημοκρατία	34,30	
Πακιστάν	32,60	0,42
Σιγκαπούρη	30,00	-0,01
Σερβία	28,70	0,06
Εσθονία	28,50	
Εκουαδόρ	27,50	
Τουρκία	27,30	-0,42
Λίβανος	27,25	
Σερβική Δημοκρατία	26,20	-0,14
Ταϊβάν	23,80	-0,17
Αίγυπτος	21,95	
Καναδάς	21,40	
Ιταλία	21,40	
Βιετνάμ	20,70	-0,66
Ανδόρα	20,00	
Βουλγαρία	20,00	
Ελβετία	19,60	-0,17
Ουρουγουάη	19,40	-0,58
Νότια Κορέα	19,20	-0,11
Χιλή	18,70	
Πολωνία	18,70	0,22
Ουγκάντα	18,30	-0,45
Σερβία και Μαυροβούνιο	17,60	-0,01
Τανζανία	17,60	-0,19
Αλγερία	17,20	
Μαλαισία	15,50	
Κατάρ	15,00	-0,11
Ουκρανία	15,00	-0,46
Κολομβία	14,90	
Γουατεμάλα	14,90	
Ταϊλάνδη	14,80	-0,24
Μεξικό	13,90	
Βενεζουέλα	13,90	-0,639
Αυστραλία	13,80	
Καζακστάν	13,60	
Τρινιδάδ και Τομπάγκο	13,50	-0,25
Ουγγαρία	12,55	
Ζάμπια	12,40	-0,71
Ηνωμένες Πολιτείες	10,90	-0,54
Ολλανδία	10,80	
Ιαπωνία	10,70	
Τσεχία	10,50	
Γεωργία	10,00	
Γαλλία	9,80	
Μπαγκλαντές	9,70	
Ισπανία	9,20	-0,14
Ζιμπάμπουε	9,20	-0,85
Μεγάλη Βρετανία	8,65	
Ουζμπεκιστάν	8,40	-0,59

Νέα Ζηλανδία	8,30	
Φίλιππίνες	8,20	0,26
Υεμένη	7,50	-0,61
Βραζιλία	7,20	
Κίνα	6,75	
Περσού	6,20	0,27
Μακεδονία	3,50	
Ινδονησία	3,20	
Σλοβενία	0,37	-0,07
Νότια Αφρική	0,23	-0,11

Το Διάγραμμα 4.4.1 και ο Πίνακας 4.4.1.γ παρουσιάζουν τα αποτελέσματα της β-σύγκλισης και απαντούν στην ερώτηση αν τα επίπεδα γενικής εμπιστοσύνης των χωρών τείνουν να συγκλίνουν στο χρόνο. Παρατηρούμε ότι τόσο η γραμμή τάσης όσο και ο συντελεστής β έχουν αρνητική τιμή που σημαίνει ότι υπάρχει μια τάση σύγκλισης προς τα κάτω. Ωστόσο ο συντελεστής β είναι στατιστικά σημαντικός μόνο σε επίπεδο 0,10.

Διάγραμμα 4.2.1: β-σύγκλιση εμπιστοσύνης

Πίνακας 4.4.1.γ: β-σύγκλιση στην εμπιστοσύνη

	Συντελεστής	Τυπικό Σφάλμα	(t)	sig
Σταθερός όρος	0,047	0,116	0,401	0,691
Αρχική κατάσταση	-0,006	0,003	-1,869	0,070
R-sq	0,086			
F statistic	3,494			0,070

4.4.2 Εμπιστοσύνη σε συγκεκριμένες ομάδες(Trusttospecific)

Καθώς η εμπιστοσύνη είναι μια σχετική έννοια, η οποία μπορεί να διαφοροποιείται ανάλογα με το σε ποιον απευθύνεται, η επόμενη ερώτηση και μεταβλητή προσπαθεί να διερευνήσει πως κατανέμεται ο βαθμός εμπιστοσύνης σε διάφορους αποδέκτες, και συγκεκριμένα προς την οικογένεια, τους φίλους, τους γείτονες και τους αγνώστους. Η ερώτηση ζητά από τους ερωτηθέντες να επιλέξουν το βαθμό εμπιστοσύνης για κάθε μια από τις παραπάνω ομάδες δίνοντας τις εξής επιλογές: «εμπιστεύομαι πλήρως», «εμπιστεύομαι λίγο», «δεν εμπιστεύομαι καθόλου», «δεν γνωρίζω / δεν απαντώ». Ακολουθούμε την ίδια προσέγγιση με την προηγούμενη ερώτηση λαμβάνοντας υπόψη μόνο το ποσοστό του δείγματος που επιλέγει την πρώτη επιλογή και θεωρώντας ότι αυτό εκφράζει το βαθμό «ειδικής εμπιστοσύνης» που χαρακτηρίζει κάθε χώρα.

Στον Πίνακα 4.4.2.α παρουσιάζονται τα περιγραφικά στατιστικά για τις ομάδες ειδικής εμπιστοσύνης. Όπως βλέπουμε, η εμπιστοσύνη προς την οικογένεια έχει μέση τιμή 70% και τυπική απόκλιση 0,239, η εμπιστοσύνη προς τους φίλους έχει μέση τιμή 55,9% και τυπική απόκλιση 0,210, η εμπιστοσύνη προς τους γείτονες έχει μέση τιμή 50,64% και τυπική απόκλιση 0,188, ενώ τέλος, όσο αφορά την εμπιστοσύνη προς αγνώστους η μέση τιμή είναι 16,72% και η τυπική απόκλιση είναι 0,104. Παρατηρούμε ότι την υψηλότερη εμπιστοσύνη τη λαμβάνουν τα μέλη της οικογένειας, και ακολουθούν οι φίλοι και οι γείτονες, ενώ οι αγνωστοί έρχονται στο τέλος με σημαντική διαφορά (στη μέση τιμή) από την προηγούμενη ομάδα. Όπως ήταν αναμενόμενο, η εμπιστοσύνη αυξάνεται όσο μετακινούμαστε από ανθρώπους που μας είναι άγνωστοι σε ανθρώπους που γνωρίσουμε καλά. Έτσι ένα ισχυρό πλέγμα συγγενικών (τόσο εξ αίματος όσο και εξ αγχιστείας), φιλικών και κοινωνικών δεσμών αυξάνει το αίσθημα της εμπιστοσύνης και το κοινωνικό κεφάλαιο μιας χώρας. Ωστόσο παρατηρούμε ότι και η τυπική απόκλιση αυξάνει όσο κινούμαστε από τους άγνωστους προς τους γείτονες, φίλους και συγγενείς, αναδεικνύοντας το γεγονός ότι όλες οι χώρες είναι παρόμοια επιφυλακτικοί ως προς την εμπιστοσύνη που δείχνουν σε έναν άγνωστο, αλλά

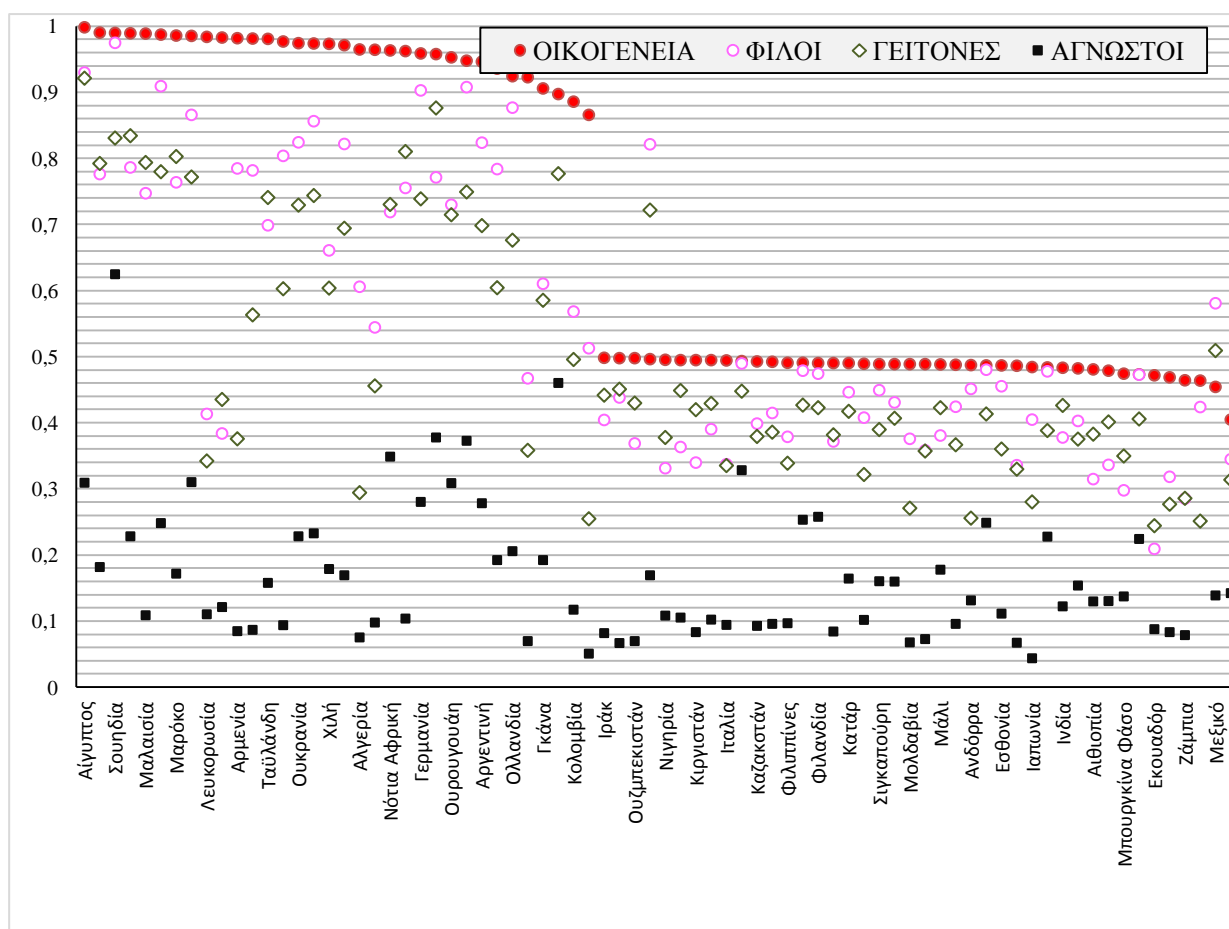
διαφοροποιούνται όσο αναφορά την εμπιστοσύνη που δείχνουν στους φίλους και την οικογένεια.

Πίνακας 4.4.2.α: Περιγραφικά στατιστικά

	ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ	ΦΙΛΟΙ	ΓΕΙΤΟΝΕΣ	ΑΓΝΩΣΤΟΙ
<i>Μέση Τιμή</i>	0,70	0,56	0,51	0,17
<i>Τυπική απόκλιση</i>	0,23	0,21	0,19	0,10
<i>Ελάχιστη Τιμή</i>	0,41	0,21	0,25	0,04
<i>Μέγιστη Τιμή</i>	1,00	0,98	0,92	0,63
<i>Λοξότητα</i>	0,21	0,46	0,59	1,77
<i>Κύρτωση</i>	-1,97	-1,25	-1,06	4,31
<i>Αριθμός παρατηρήσεων</i>	75	75	75	75

Το Διάγραμμα 4.2.2 αποτυπώνει γραφικά την ειδική εμπιστοσύνη ανά χώρα, με βάση την ιεραρχική κατανομή ως προς την εμπιστοσύνη προς την οικογένεια. Φαίνεται ότι το συμπέρασμα της προηγούμενης παραγράφου επαληθεύεται. Όπως βλέπουμε, δημιουργούνται δύο ομάδες χωρών, η πρώτη παρουσιάζει υψηλό βαθμό εμπιστοσύνης σε συγγενείς, φίλους και γείτονες, ενώ η δεύτερη εμφανώς μειωμένο. Ωστόσο και στις δύο ομάδες η εμπιστοσύνη προς τους αγνώστους κυμαίνεται σε χαμηλά επίπεδα. Σε μια πρώτη ανάγνωση δεν μπορούμε να πούμε πολλά, αναφορικά με τους λόγους για τους οποίους οι χώρες κατηγοριοποιούνται με αυτόν τον τρόπο. Παρατηρούμε, για παράδειγμα, ότι στην πρώτη ομάδα ανήκουν χώρες αναπτυγμένες (Σουηδία,) και αναπτυσσόμενες (Μαρόκο), Ευρωπαϊκές (Ολλανδία), Αφρικανικές (Γκάνα), Ασιατικές (Ταϊλάνδη) και Λατινοαμερικανικές (Αργεντινή), χριστιανικές (Γερμανία) και μουσουλμανικές (Μαλαισία). Αυτό που μπορούμε να πούμε, ωστόσο, είναι ότι χρειάζεται περισσότερη έρευνα και μελέτη ώστε να προσδιορίζουμε τους βαθύτερους λόγους που ενισχύουν ή αποδυναμώνουν την ειδική εμπιστοσύνη στις διάφορες κοινωνίες.

Διάγραμμα 4.2.2:Ειδική εμπιστοσύνη ανά χώρα

4.4.3 Πίστη σε οργανισμούς (Confidence in organizations)

Η τρίτη ερώτηση που εξετάσαμε αφορά την εμπιστοσύνη που έχουν οι πολίτες στους διάφορους θεσμούς-οργανισμούς (εξουσίες), και συγκεκριμένα στο κοινοβούλιο, στην κυβέρνηση, στο δικαστικό σύστημα, στην αστυνομία, στον τύπο και στην τηλεόραση. Η ερώτηση ζητά από τους ερωτηθέντες να επιλέξουν το βαθμό εμπιστοσύνης/πίστης στους παραπάνω θεσμούς δίνοντας τις εξής επιλογές: «πάρα πολύ», «αρκετά», «όχι πολύ», «καθόλου» και «δεν γνωρίζω / δεν απαντώ». Ακολουθούμε την ίδια προσέγγιση με την προηγούμενη ερώτηση λαμβάνοντας υπόψη μόνο το ποσοστό του δείγματος που επιλέγει την πρώτη επιλογή και θεωρώντας ότι αυτό εκφράζει το βαθμό επιμέρους θεσμικής πίστης που χαρακτηρίζει κάθε χώρα. Επιπλέον υπολογίζουμε για κάθε χώρα τη συνολική πίστη στους θεσμούς ως μέσο όσο των απαντήσεων στις παραπάνω επιμέρους τοποθετήσεις.

Στον Πίνακα 4.4.3.α παρουσιάζονται τα περιγραφικά στατιστικά για τη θεσμική πίστη (τόσο συνολικά όσο και για τις επιμέρους συνιστώσες) στην αρχική και στη τελική χρονική στιγμή που εξετάζουμε. Παρατηρούμε (βλέπε μέση τιμή) ότι συνολικά έχουμε μια αύξηση σε

παγκόσμιο επίπεδο όσο αφορά την πίστη στους θεσμούς. Μεγαλύτερη εμπιστοσύνη από τους πολίτες χαίρει το δικαστικόσύστημα, και ακολουθούν η αστυνομία, η κυβέρνηση, η τηλεόραση και το κοινοβούλιο, ενώ ο τύπος καταλαμβάνει την τελευταία θέση. Στην πορεία των χρόνων που εξετάζουμε, αύξηση στην πίστη έχουμε για όλους τους θεσμούς και κατά σειρά κατάταξης για την αστυνομία, την τηλεόραση, την κυβέρνηση, το δικαστικό σύστημα, το κοινοβούλιο και τον τύπο.

Πίνακας 4.4.3.α:Περιγραφικά στατιστικά

	Κοινοβούλιο		Κυβέρνηση		Δικαστήρια		Αστυνομία		Τύπος		Τηλεόραση		ΣΥΝΟΛΙΚΑ	
	αρχ	τελ	αρχ	τελ	αρχ	τελ	αρχ	τελ	αρχ	τελ	αρχ	τελ	αρχ	τελ
Μέση Τιμή	9,28	9,78	9,94	12,18	19,45	21,04	13,62	17,38	8,57	8,98	8,86	11,75	10,33	12,44
Τυπική απόκλιση	8,64	13,12	8,29	13,84	10,68	9,10	8,05	13,45	6,86	9,43	6,41	11,32	5,96	11,09
Ελάχιστη Τιμή	0,50	0,75	1,00	0,80	4,70	9,85	2,40	3,20	0,10	0,70	1,00	1,20	1,17	1,90
Μέγιστη Τιμή	45,20	76,00	37,40	77,80	37,30	39,70	34,15	74,90	32,70	53,30	33,75	65,20	28,46	66,84
Λοξότητα	2,14	3,13	1,71	2,66	0,20	0,58	0,55	2,09	1,44	2,79	1,71	2,43	0,81	2,92
Κύρτωση	5,56	11,44	2,89	8,72	-1,22	-0,54	-0,33	5,46	2,44	9,37	3,80	7,72	0,21	10,46
Αριθμός παρ.	52	78	49	62	20	19	33	79	53	79	53	77	56	79

Στον παρακάτω πίνακα (Πίνακας 4.4.3.β) απεικονίζονται ο βαθμός συνολικής θεσμικής πίστης για κάθε χώρα τόσο σήμερα (τελική κατάσταση) όσο και τη μεταβολή της από την προηγούμενη περίοδο.Υψηλότερη εμπιστοσύνη προς τους θεσμούς παρατηρείται στο Βιετνάμ (66,84%), και ακολουθούντο Κατάρ (54%)και το Ουζμπεκιστάν (53,15%). Χαμηλότερος βαθμός θεσμικής εμπιστοσύνης παρατηρείται στη Σερβία - Μαυροβούνιο (1,9%) και την Ολλανδία (2,09%). Αύξηση της θεσμική πίστης έχουμε στις 14 από τις 40 συνολικά χώρες για τις οποίες υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία.

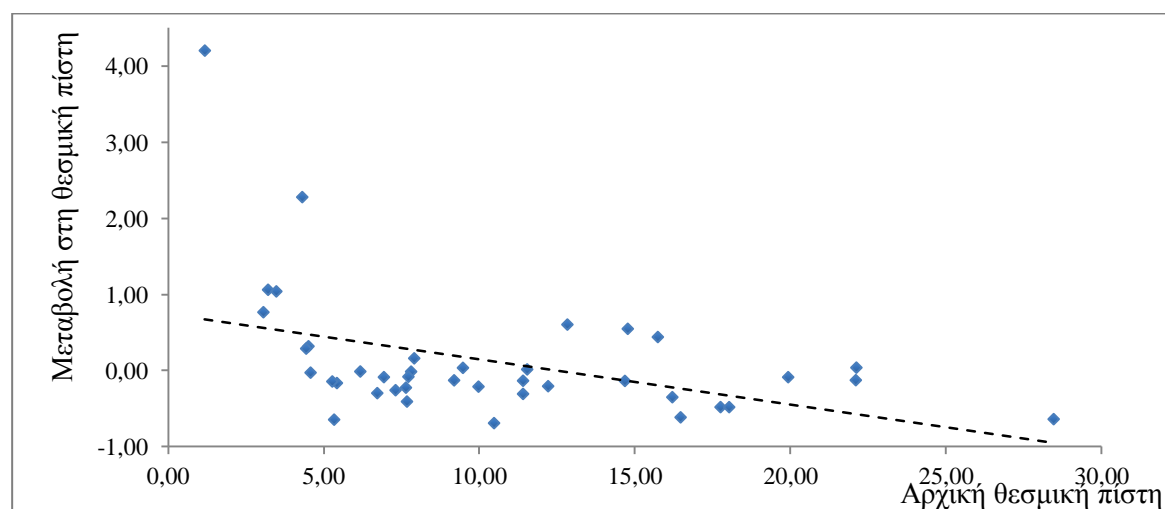
Πίνακας 4.4.3.β: Θεσμική πίστη ανά χώρα(%)

<i>Χώρες</i>	<i>Τελική</i>	<i>Μεταβολή</i>
Βιετνάμ	66,84	
Κατάρ	54,00	
Ουζμπεκιστάν	53,15	
Ιορδανία	31,48	
Μάλι	25,74	
Νότια Αφρική	23,01	0,04
Αζερμπαϊτζάν	22,88	0,55
Κίνα	22,68	0,44
Γκάνα	21,87	
Ινδία	20,59	0,61
Κουβέιτ	20,03	
Τουρκία	19,35	-0,12
Ιράκ	19,28	
Μαλαισία	18,83	
Φιλιππίνες	18,22	-0,09
Μαρόκο	18,16	
Ρουάντα	17,75	
Σιγκαπούρη	17,20	
Ζαμβία	16,52	
Αλγερία	14,25	
Ιράν	14,24	
Καζακστάν	14,20	
Κιργιστάν	14,10	2,28
Λιβύη	13,95	
Αίγυπτος	13,74	
Βραζιλία	12,70	-0,13
Μπουρκίνα Φάσο	12,38	
Ζιμπάμπουε	12,38	
Βουλγαρία	11,73	0,02
Κύπρος	11,63	
Λίβανος	10,83	
Χιλή	10,56	-0,35
Εκουαδόρ	10,55	
Νιγηρία	10,35	-0,64
Τυνησία	10,23	
Ουρουγουάη	9,89	-0,13
Κολομβία	9,82	0,04
Μεξικό	9,72	-0,20
Ταϊλάνδη	9,53	
Νότια Κορέα	9,39	-0,48
Ουγγαρία	9,26	-0,48
Λευκορωσία	9,18	0,16
Ινδονησία	8,90	
Καναδάς	8,44	
Φιλανδία	8,02	-0,13
Πακιστάν	7,93	-0,30
Αυστραλία	7,88	-0,21
Παλαιστίνη	7,78	
Εσθονία	7,70	-0,01
Ιαπωνία	7,10	-0,08
Νορβηγία	7,08	1,04

Χώρες	Τελική	Μεταβολή
Γουατεμάλα	7,00	
Χονγκ Κονγκ	6,60	
Νέα Ζηλανδία	6,60	1,06
Μεγάλη Βρετανία	6,50	
Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής	6,38	-0,61
Σουηδία	6,34	-0,08
Ρουμανία	6,10	-0,01
Γερμανία	6,07	4,20
Αιθιοπία	5,94	0,32
Γεωργία	5,93	-0,22
Μολδαβία	5,71	0,29
Τρίνιταδ και Τομπάγκο	5,65	
Περου	5,53	
Ισπανία	5,43	-0,26
Ελβετία	5,39	0,77
Γαλλία	4,98	
Ρωσία	4,73	-0,30
Πολωνία	4,56	-0,41
Αργεντινή	4,53	-0,16
Αρμενία	4,52	-0,14
Ουκρανία	4,45	-0,03
Ιταλία	4,10	
Ανδόρρα	4,00	
Σλοβενία	3,26	-0,69
Ταϊβάν	2,74	
Υεμένη	2,53	
Ολλανδία	2,09	
Σερβία-Μαυροβούνιο	1,90	-0,64

Το Διάγραμμα 4.4.3.α και ο Πίνακας 4.4.3.γ παρουσιάζουν τα αποτελέσματα της β-σύγκλισης και απαντούν στην ερώτηση αν τα επίπεδα συνολικής θεσμικής πίστης των χωρών τείνουν να συγκλίνουν στο χρόνο. Παρατηρούμε ότι τόσο η γραμμή τάσης όσο και ο συντελεστής β έχουν αρνητική τιμή που σημαίνει ότι υπάρχει μια τάση σύγκλισης. Επιπλέον, ο συντελεστής β είναι στατιστικά σημαντικός σε επίπεδο 0,01.

Διάγραμμα 4.4.3.α: β-σύγκλιση στη θεσμική πίστη

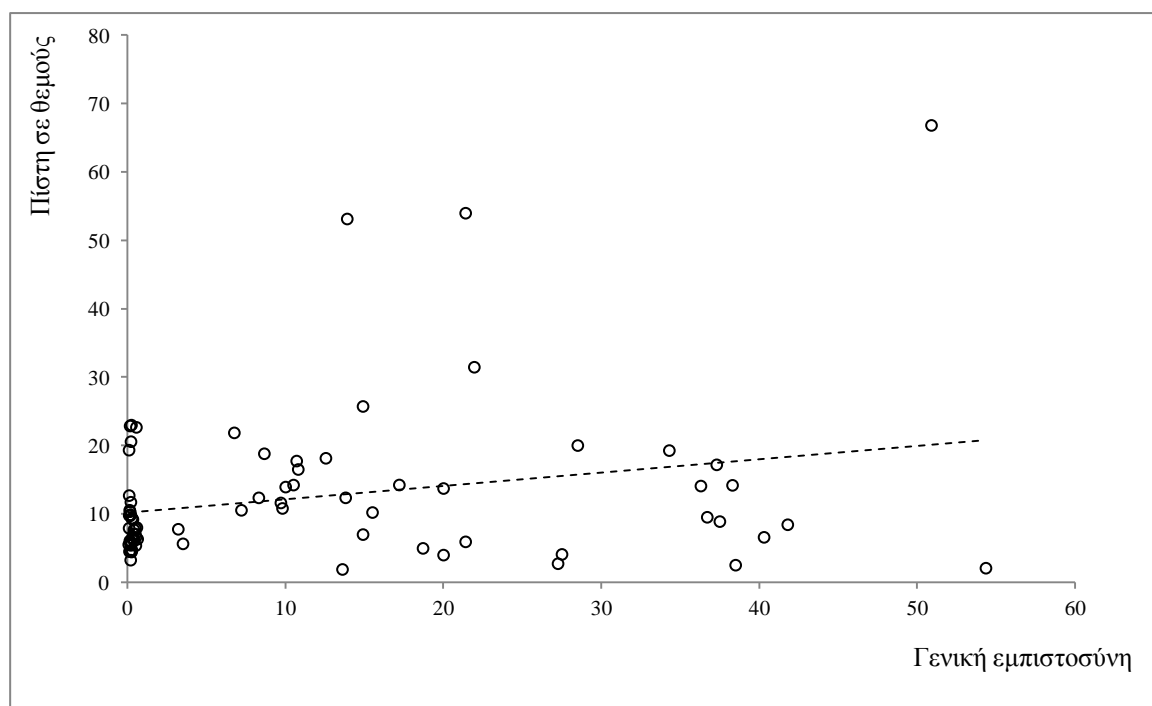

Πίνακας 4.4.3.γ: β-σύγκλιση στη θεσμική πίστη

	Συντελεστής	Τυπικό Σφάλμα	(t)	sig
Σταθερός όρος	0,752	0,245	3,072	0,004
Αρχική κατάσταση	-0,059	0,020	-2,901	0,006
R-sq	0,177			
F statistic	8,414			0,006

Τέλος, διερευνούμε αν υπάρχει συσχέτιση μεταξύ της πίστης σε θεσμούς και της διαπροσωπικής εμπιστοσύνης για 75 χώρες που έχουμε στοιχεία. Το Διάγραμμα 4.4.3.β παρουσιάζει μια θετική τέτοια σχέση, η οποία επαληθεύεται στατιστικά από τον συντελεστής γραμμικής συσχέτισης Pearson correlation. Ο συντελεστής Pearson παίρνει την τιμή 0.254 και είναι στατιστικά σημαντικός για επίπεδο εμπιστοσύνης 0,05.

Διάγραμμα 4.4.3.β: Συσχέτιση μεταξύ γενικής εμπιστοσύνης και πίστης σε θεσμούς

4.4.4 Συμμετοχή σε οργανώσεις (Membership in organizations)

Η τέταρτη μεταβλητή που μελετάμε αφορά την συμμετοχή των πολιτών σε διάφορες οργανώσεις, και συγκεκριμένα σε πολιτισμικές, φιλανθρωπικές και περιβαλλοντικές οργανώσεις και εργατικά συνδικάτα. Η ερώτηση της ΠΕΑ ζητά τους ερωτηθέντες να επιλέξουν αν: «είναι ενεργά μέλη», «είναι μη-ενεργά μέλη» ή «δεν είναι καθόλου μέλη» στις προαναφερθέντες οργανώσεις. Ακολουθούμε την προσέγγιση που ακολουθήσαμε και στις προηγούμενες ερωτήσεις θεωρώντας ότι το ποσοστό του δείγματος που επιλέγει την πρώτη επιλογή εκφράζει το βαθμό συμμετοχής σε οργανώσεις που χαρακτηρίζει τη χώρα. Επιπλέον

εκτιμούμε για κάθε χώρα τη συνολική συμμετοχή σε οργανώσεις ως μέσο όσο των απαντήσεων σε όλες τις παραπάνω επιμέρους τοποθετήσεις.

Στον Πίνακα 4.4.4.α που ακολουθεί δίνονται τα περιγραφικά στατιστικά για τη συμμετοχή των πολιτών στις οργανώσεις, όσο και στην αρχική και στη τελική χρονική στιγμή που εξετάζουμε. Παρατηρούμε και εδώ (βλέπε μέση τιμή) ότι συνολικά έχουμε μια αύξηση στη συμμετοχή σε οργανώσεις παγκοσμίως. Μεγαλύτερη συμμετοχή των πολιτών βλέπουμε στις πολιτισμικές οργανώσεις, και ακολουθούν οι φιланθρωπικές, οι εργατικές, και οι περιβαλλοντικές. Μεγάλη αύξηση στη συμμετοχή έχουμε στις φιλανθρωπικές οργανώσεις και μικρότερη στις περιβαλλοντικές και τις πολιτισμικές, ενώ μείωση έχουμε στα εργατικά σωματεία.

Πίνακας 4.4.4.α: Περιγραφικά στατιστικά

	Πολιτισμικές		Φιλανθρωπικές		Περιβαλλοντικές		Εργατικές		ΣΥΝΟΛΙΚΑ	
	αρχ	τελ	αρχ	τελ	αρχ	τελ	αρχ	τελ	αρχ	τελ
Μέση Τιμή	7,84	8,71	4,64	6,97	2,87	3,71	5,51	4,91	5,37	6,03
Τυπική απόκλιση	5,45	6,34	2,37	5,51	2,82	4,00	5,26	3,60	2,11	4,11
Ελάχιστη Τιμή	1,60	0,50	1,70	0,10	0,20	0,10	0,70	0,30	2,93	0,42
Μέγιστη Τιμή	23,70	28,50	7,90	23,10	15,10	22,30	34,45	15,70	8,28	15,97
Λοξότητα	1,07	0,96	0,14	0,79	2,06	2,48	3,75	0,99	0,18	0,54
Κύρτωση	0,71	0,56	-1,78	0,21	6,21	8,13	18,64	0,54	-1,78	-0,642
Αριθμός παρ.	51	87	9	77	49	78	50	76	9	73

Στον Πίνακα 4.4.4.β που ακολουθεί, οι χώρες κατατάσσονται σε φθίνουσα σειρά ανάλογα με το βαθμό συμμετοχής των πολιτών σε οργανώσεις στην τελική περίοδο που εξετάζουμε. Στην δεύτερη στήλη είναι η μεταβολή σε σχέση με την προηγούμενη περίοδο. Παρατηρούμε ότι τα μεγαλύτερα ποσοστά συμμετοχής υπάρχουν στον Καναδά (16,58%) και στο Μάλι (15,98%), ενώ ακολουθούν η Μεγάλη Βρετανία (14,48%) και η Νέα Ζηλανδία (14,44%). Χαμηλότερη συμμετοχή σε οργανώσεις υπάρχει στη Γεωργία (0,43%), στην Αίγυπτο (0,56%) και στην Τυνησία (0,68%).

Πίνακας 4.4.4.β: Συμμετοχή των πολιτών σε οργανώσεις ανά χώρα (%)

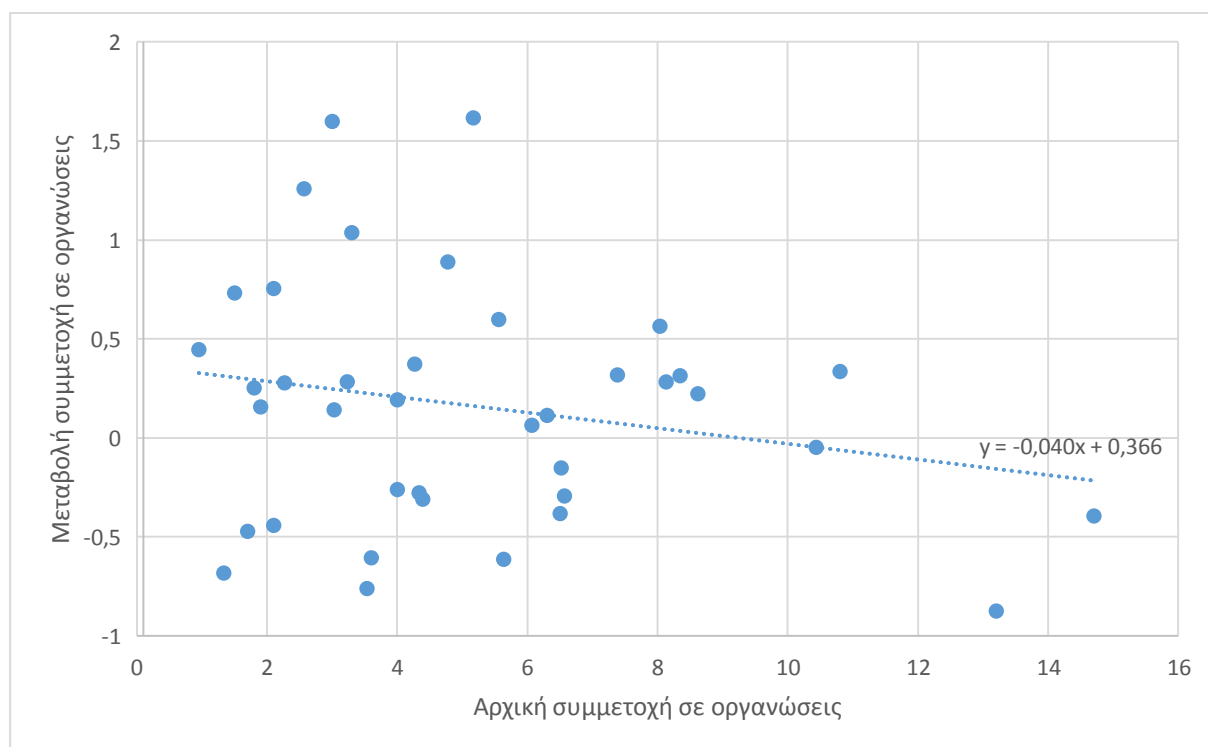
Χώρες	Τελική	Μεταβολή
Καναδάς	16,58	
Μάλι	15,98	
Μεγάλη Βρετανία	14,48	
Νέα Ζηλανδία	14,44	0,34
Ινδονησία	13,65	
Φιλιππίνες	13,53	1,62
Ινδία	12,58	0,57
Αυστραλία	10,98	0,32
Ανδόρρα	10,88	
Αιθιοπία	10,85	

<i>Χώρες</i>	<i>Τελική</i>	<i>Μεταβολή</i>
Ελβετία	10,55	0,22
Ηνωμένες Πολιτείες	10,44	0,31
Ζαμβία	10,23	
Νορβηγία	9,95	-0,05
Μεξικό	9,74	0,39
Γκάνα	9,61	
Τρινιτάδ και Τομπάγκο	9,49	
Ρουάντα	9,30	
Βραζιλία	9,03	0,91
Νιγηρία	8,93	-0,39
Σουηδία	8,89	0,75
Βιετνάμ	8,38	
Ταϊλάνδη	8,25	
Κιργιστάν	8,08	
Γαλλία	8,05	
Λιβύη	7,87	
Φιλανδία	7,80	1,64
Ταϊβάν	7,75	
Κατάρ	7,47	
Ολλανδία	7,25	
Λίβανος	7,20	
Νότια Αφρική	7,03	0,09
Κουβέιτ	7,00	
Ιράν	6,95	
Σλοβενία	6,73	1,04
Περου	6,46	0,07
Ιταλία	5,93	
Κολομβία	5,86	0,37
Λετονία	5,80	1,26
Χιλή	5,54	-0,15
Μαλαισία	5,16	
Ζιμπάμπουε	5,15	
Κύπρος	5,10	
Μολδαβία	4,78	0,19
Γερμανία	4,65	-0,29
Σιγκαπούρη	4,40	
Αργεντινή	4,15	0,17
Ουρουγουάη	4,03	-0,38
Πολωνία	3,69	0,76
Μπουργκίνα Φάσο	3,60	
Χόνγκ Κόνγκ	3,60	
Ιαπωνία	3,46	0,18
Παλαιστίνη	3,33	
Ισπανία	3,14	-0,28
Νότια Κορέα	3,04	-0,26
Κίνα	2,96	-0,26
Εκουαδόρ	2,95	
Εσθονία	2,90	0,28
Λευκορωσία	2,60	0,73
Καζακστάν	2,38	
Ουκρανία	2,21	0,23
Αλβανία	2,20	0,16
Ρουμανία	2,19	-0,61
Ουζμπεκιστάν	1,95	
Μαρόκο	1,79	
Αλγερία	1,77	

Ιράκ	1,75	
Σερβία- Μαυροβούνιο	1,70	
Ρωσία	1,68	-0,87
Πακιστάν	1,45	
Ουγγαρία	1,43	-0,60
Υεμένη	1,43	
Βουλγαρία	1,38	-0,39
Ιορδανία	1,31	
Τουρκία	1,18	-0,44
Αζερμπαϊτζάν	0,90	-0,47
Αρμενία	0,85	-0,76
Τυνησία	0,68	
Αίγυπτος	0,56	
Γεωργία	0,43	-0,68

Τα αποτελέσματα της β-σύγκλισης παρουσιάζονται στο Διάγραμμα 4.4.4 και τον Πίνακα 4.4.4.γ. Όπως βλέπουμε, τόσο η γραμμή τάσης όσο και ο συντελεστής β έχουν αρνητική και στατιστικά μη σημαντική τιμή, που σημαίνει ότι υπάρχει μια τάση σύγκλισης μεταξύ των χωρών ως προς το βαθμό συμμετοχής των πολιτών σε οργανώσεις.

Διάγραμμα 4.4.4:β-σύγκλιση στη συμμετοχή σε οργανώσεις

Πίνακας 4.4.4.γ: β-σύγκλιση στη συμμετοχή σε οργανώσεις

	Συντελεστής	Τυπικό Σφάλμα	(t)	sig
Σταθερός όρος	0,366	0,182	2,010	0,052
Αρχική κατάσταση	-0,040	0,030	-1,324	0,194
R-sq	0,045			
F statistic	1,754			0,194

4.4.5 Ενδιαφέρον για την πολιτική (interest in politics)

Στην ερώτηση για το αν οι πολίτες ενδιαφέρονται για την πολιτική, το δείγμα είχε να επιλέξει μεταξύ «πολύ», «σε κάποιο βαθμό», «όχι πολύ» και «καθόλου». Στην έρευνα μας λάβαμε υπόψη το ποσοστό των ερωτηθέντων που απάντησε θετικά στην πρώτη επιλογή, θεωρώντας ότι αυτό εκφράζει το βαθμό ενδιαφέροντος που χαρακτηρίζει μια χώρα. Ο Πίνακας 4.4.5.α παρουσιάζει τα περιγραφικά στατιστικά για τη μεταβλητή, τόσο στην αρχική όσο και στη τελική χρονική στιγμή. Παρατηρούμε (βλέπε μέση τιμή) ότι το ενδιαφέρον των ανθρώπων για την πολιτική είναι σχετικά σταθερό στην περίοδο που εξετάζουμε. Ωστόσο η μείωση στη διασπορά των παρατηρήσεων από την αρχική στην τελική χρονική στιγμή συνηγορεί στην σύγκλιση των πολιτών ανά χώρα για το θέμα.

Πίνακας 4.4.5.α: Περιγραφικά στατιστικά

	Αρχική	Τελική
Μέση Τιμή	11,93	11,95
Τυπική Απόκλιση	10,10	6,67
Ελάχιστη Τιμή	4,80	2,00
Μέγιστη Τιμή	73,40	36,90
Λοξότητα	4,69	1,15
Κύρτωση	26,90	1,43
Αριθμός παρατηρήσεων	53	79

Ο πίνακας που ακολουθεί (Πίνακας 4.4.5.β) παρουσιάζει το ενδιαφέρον των πολιτών για την πολιτική στις χώρες μελέτης, καθώς και η μεταβολή που υφίσταται από την προηγούμενη περίοδο. Παρατηρούμε ότι χώρες με περισσότερο ενδιαφέρον στα πολιτικά είναι η το Βιετνάμ με ποσοστό 36,9%, το Μάλι με 26,9%, η Ελβετία με 26,6%, η Νιγηρία με 24,5%, η Αιθιοπία με 23,9%, η Ταϊλάνδη με 22,4%, η Ζάμπια με 21,5%, η Γερμανία με 21,05% και η Γκάνα με ποσοστό 20,8%. Λιγότερο ενδιαφέρον ως προς τα πολιτικά δείχνουν οι κάτοικοι του ΧονγκΚονγκ με ποσοστό 2%, της Ταϊβάν με 3,15%, της Ισπανίας με 4,1%, της Νότιας Κορέας με ποσοστό 4,2% και τέλος της Φιλανδίας με ποσοστό 4,3%.

Πίνακας 4.4.5.β: Ενδιαφέρον για την πολιτική (%)

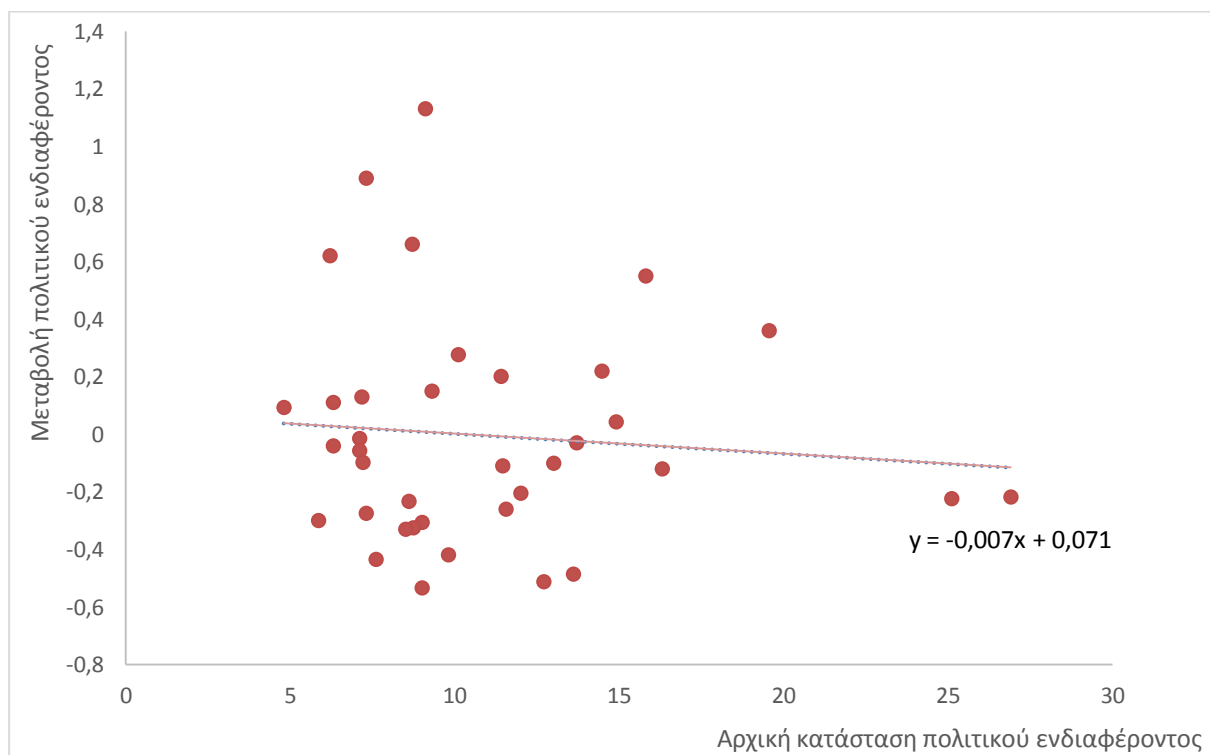
Χώρες	Τελική	Μεταβολή
Βιετνάμ	36,9	
Μάλι	26,9	
Ελβετία	26,6	0,36
Νιγηρία	24,5	0,55
Αιθιοπία	23,9	
Κιργιζστάν	23,1	
Ταϊλάνδη	22,4	
Ζάμπια	21,5	
Γερμανία	21,05	-0,22
Γκάνα	20,8	

<i>Χώρες</i>	<i>Τελική</i>	<i>Μεταβολή</i>
Κουβέιτ	19,8	
Αίγυπτος	19,65	
Κίνα	19,5	-0,22
Λιβύη	19,5	
Φιλιππίνες	19,4	1,13
Νότια Αφρική	17,65	0,22
Ιράκ	16,65	
Ηνωμένες Πολιτείες	15,55	0,04
Καναδάς	15,1	
Κατάρ	15	
Σουηδία	14,45	0,66
Αυστραλία	14,35	-0,11
Λίβανος	14,1	
Ιαπωνία	13,8	0,89
Ολλανδία	13,8	
Μπουρκίνα Φάσο	13,7	
Νορβηγία	13,7	0,20
Νέα Ζηλανδία	13,3	-0,03
Γεωργία	12,9	0,28
Παλαιστίνη	12,6	
Ρουάντα	12,4	
Βραζιλία	11,7	-0,10
Ουζμπεκιστάν	11,3	
Μεγάλη Βρετανία	11,2	
Ινδία	10,7	0,15
Κύπρος	10,35	
Αλγερία	10,2	
Ουγγαρία	10,2	-0,11
Πακιστάν	10,2	
Τρινιτάδ και Τομπάγκο	10,1	
Ουκρανία	10,05	0,62
Ανδόρα	10	
Ουρουγουάη	9,55	-0,20
Εκουαδόρ	9,4	
Υεμένη	9,1	
Καζακστάν	9	
Γαλλία	8,9	
Τυνησία	8,8	
Τουρκία	8,55	-0,26
Μεξικό	8,1	0,13
Ιταλία	7,9	
Ιορδανία	7,85	
Αρμενία	7,5	
Ινδονησία	7,2	
Λευκορωσία	7	-0,49
Βουλγαρία	7	-0,01
Μολδαβία	7	0,11
Εσθονία	6,7	-0,06
Ρουμανία	6,6	-0,23
Περσική	6,5	-0,10
Σιγκαπούρη	6,5	
Κολομβία	6,25	-0,31
Ιράν	6,2	-0,51
Πολωνία	6,05	-0,04
Αργεντινή	5,9	-0,32
Γουατεμάλα	5,9	
Μαλαισία	5,9	

Χώρες	Τελική	Μεταβολή
Αζερμπαϊτζάν	5,7	-0,33
Ρωσία	5,7	-0,42
Σερβία και Μαυροβούνιο	5,5	
Μαρόκο	5,4	
Χιλή	5,3	-0,27
Σλοβενία	5,25	0,09
Φιλανδία	4,3	-0,43
Νότια Κορέα	4,2	-0,53
Ισπανία	4,1	-0,30
Ταϊβάν	3,15	
Χονγκ-Κόνγκ	2	

Το Διάγραμμα 4.4.5 και ο Πίνακας 4.4.5.γ παρουσιάζουν τα αποτελέσματα της β-σύγκλισης και απαντούν στην ερώτηση αν οι χώρες συγκλίνουν στο χρόνο ως το ενδιαφέρον των πολιτών για τα πολιτικά ζητήματα. Παρατηρούμε ότι τόσο η γραμμή τάσης όσο και ο συντελεστής β έχουν αρνητική τιμή που σημαίνει ότι υπάρχει μια τάση σύγκλισης. Ωστόσο, ο συντελεστής β είναι στατιστικά μη-σημαντικός, που σημαίνει ότι δεν μπορούμε να δεχθούμε την υπόθεση της σύγκλισης.

Διάγραμμα 4.4.5: β-σύγκλιση στο ενδιαφέρον για την πολιτική

Πίνακας 4.4.5.γ: β-σύγκλιση στο ενδιαφέρον για την πολιτική

	Συντελεστής	Τυπικό Σφάλμα	(t)	sig
Σταθερός όρος	0,071	0,158	0,450	0,655
Αρχική κατάσταση	-0,007	0,013	-0,527	0,602
R-sq	0,008			
F statistic	0,278			0,602

4.4.6 Συμμετοχή στις εκλογές (Vote in elections)

Η έκτη μεταβλητή που εξετάζουμε αφορά τη συμμετοχή των πολιτών στις εθνικές εκλογές. Η ερώτηση της ΠΕΑ ζητούσε από τους ερωτηθέντες να επιλέξουν μεταξύ του «πάντα», «συνήθως» ή «ποτέ». Όπως και στις προηγούμενες ερωτήσεις λαμβάνουμε υπόψη μόνο το ποσοστό του δείγματος που επιλέγει την πρώτη επιλογή, θεωρώντας ότι αυτό εκφράζει το βαθμό συμμετοχής στις εκλογές που χαρακτηρίζει μια χώρα.

Τα περιγραφικά στατιστικά της μεταβλητής τόσο στην αρχική όσο και στη τελική περίοδο παρουσιάζονται στον Πίνακα 4.4.6.α. Παρατηρούμε γενικά μια μείωση συμμετοχής στις εκλογές σε παγκόσμιο επίπεδο, και αύξηση στη διασπορά.

Πίνακας 4.4.6.α: Περιγραφικά στατιστικά

	Αρχική Τιμή	Τελική Τιμή
Μέση Τιμή	72,23	41,60
Τυπική Απόκλιση	15,25	30,78
Λοξότητα	-1,20	-0,24
Κύρτωση	2,21	-1,37
Ελάχιστη Τιμή	21,80	6,40
Μέγιστη Τιμή	94,40	90,40
Αριθμός παρατηρήσεων	48	75

Στον Πίνακα 4.4.6.β που ακολουθεί, οι χώρες κατατάσσονται σε φθίνουσα σειρά ανάλογα με το βαθμό συμμετοχής των πολιτών στις εκλογές, κατά την τελική περίοδο που εξετάζουμε. Στην δεύτερη στήλη είναι η μεταβολή σε σχέση με την προηγούμενη περίοδο. Παρατηρούμε ότι τα μεγαλύτερα ποσοστά συμμετοχής υπάρχουν στην Αυστραλία (90,4%), στην Ουρουγουάη (88,8%), στο Περού (87,6%), στη Σουηδία (84,10%), στην Αργεντινή (84%), στην Ταϊλάνδη (83,8%), τις Φιλιππίνες (81,9%) και στην Τουρκία (80,4%). Αντίθετα χώρες με τα χαμηλότερα ποσοστά συμμετοχής φαίνεται ότι είναι η Αλγερία με ποσοστό 27,3%, η Τυνησία με 18,7% και το Μαρόκο με 13,8%. Αύξηση στη συμμετοχή έχουμε σε 7 από τις 27 συνολικά χώρες που μελετάμε.

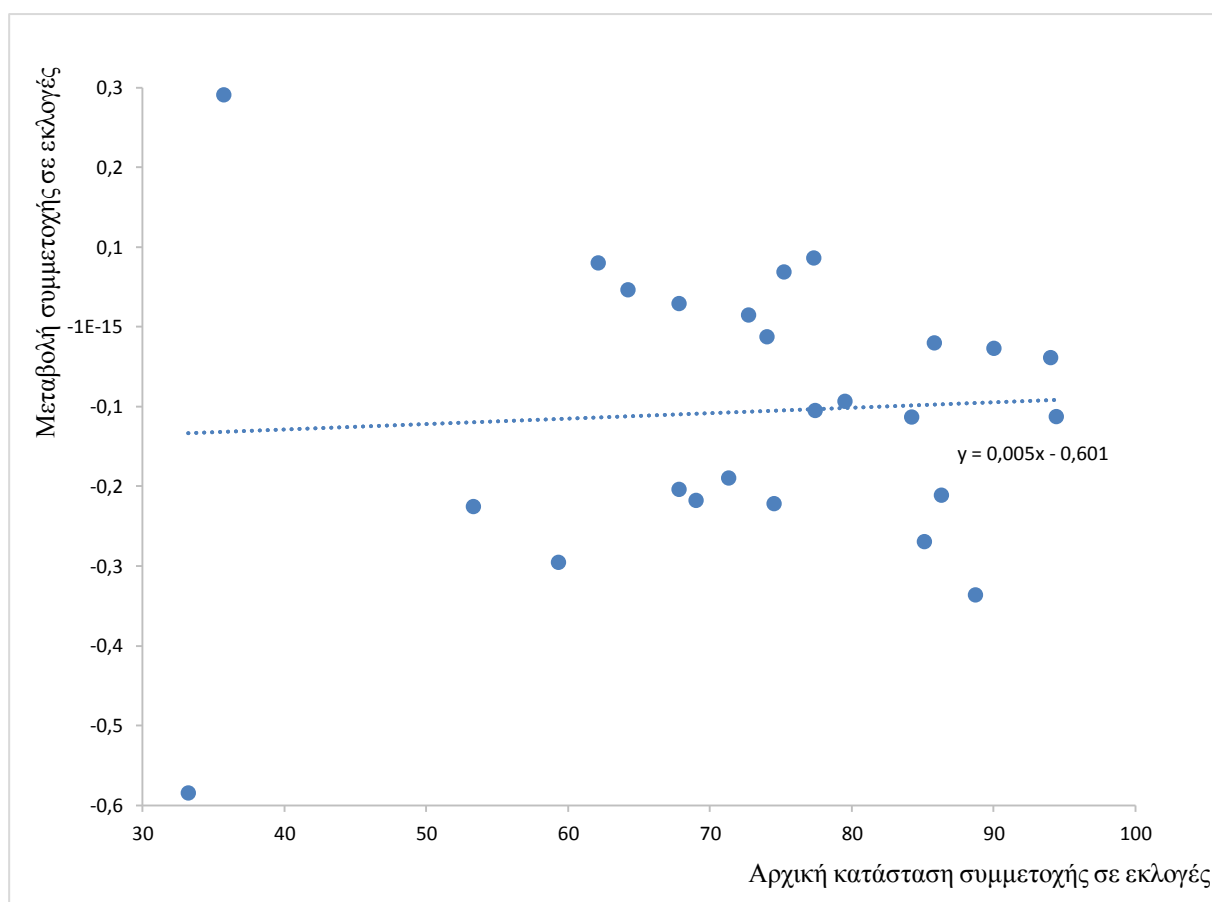
Πίνακας 4.4.6.β: Συμμετοχή των πολιτών στις εκλογές(%)

Χώρες	Τελική	Μεταβολή
Αυστραλία	90,4	-0,04
Ουρουγουάη	88,8	
Περού	87,6	-0,03
Σουηδία	84,1	-0,02
Αργεντινή	84	0,087
Ταϊλάνδη	83,8	-0,11
Φιλιππίνες	81,9	
Τουρκία	80,4	0,07
Νέα Ζηλανδία	78,8	
Αρμενία	75,3	
Κύπρος	74,7	-0,11

<i>Χώρες</i>	<i>Τελική</i>	<i>Μεταβολή</i>
Χιλή	73,8	0,02
Ολλανδία	73,1	-0,01
Γκάνα	72,1	-0,09
Ταϊβάν	70,6	-0,02
Τρινιδάδ και Τομπάγκο	69,8	0,03
Γερμανία	69,3	-0,11
Ρουμανία	68,1	-0,21
Μεξικό	67,2	0,05
Κολομβία	67,1	0,08
Σιγκαπούρη	66,9	
Κιργιζστάν	65,8	
Πολωνία	62,3	
Ουκρανία	62,2	-0,27
Ισπανία	61,4	
Ιράκ	58,9	-0,34
Ιαπωνία	58	-0,22
Ηνωμένες Πολιτείες	57,8	-0,19
Παλαιστίνη	56,4	
Νότια Κορέα	54,6	-0,27
Λευκορωσία	54,4	
Σλοβενία	54	-0,22
Νότια Αφρική	54	-0,20
Ρουάντα	53,4	
Ουζμπεκιστάν	52,7	
Καζακστάν	50,5	
Ιορδανία	49,1	
Υεμένη	49	
Κατάρ	46,5	
Αίγυπτος	46,1	0,29
Λιβύη	45	
Εσθονία	43	
Νιγηρία	42,8	
Ρωσία	41,8	-0,30
Μαλαισία	41,3	-0,23
Ζιμπάμπουε	40,2	
Αζερμπαϊτζάν	39,2	
Πακιστάν	36,3	
Λίβανος	35,7	
Κουβέιτ	33,2	
Αλγερία	27,3	
Τυνησία	18,7	
Μαρόκο	13,8	-0,58
Κίνα	6,4	

Τα αποτελέσματα της β-σύγκλισης μπορούμε να τα δούμε στο Διάγραμμα 4.4.6.α και τον Πίνακα 4.4.6.γ. Όπως παρατηρούμε, τόσο η γραμμή τάσης όσο και ο συντελεστής β έχουν θετική αλλά στατιστικά μη-σημαντική τιμή, που σημαίνει ότι υπάρχει μια τάση απόκλισης μεταξύ των χωρών ως προς το βαθμό συμμετοχής των πολιτών στις εκλογές, αλλά η τάση αυτή δεν είναι στατιστικά σημαντική.

Διάγραμμα 4.4.6.α: β-σύγκλιση στη συμμετοχή στις εκλογές

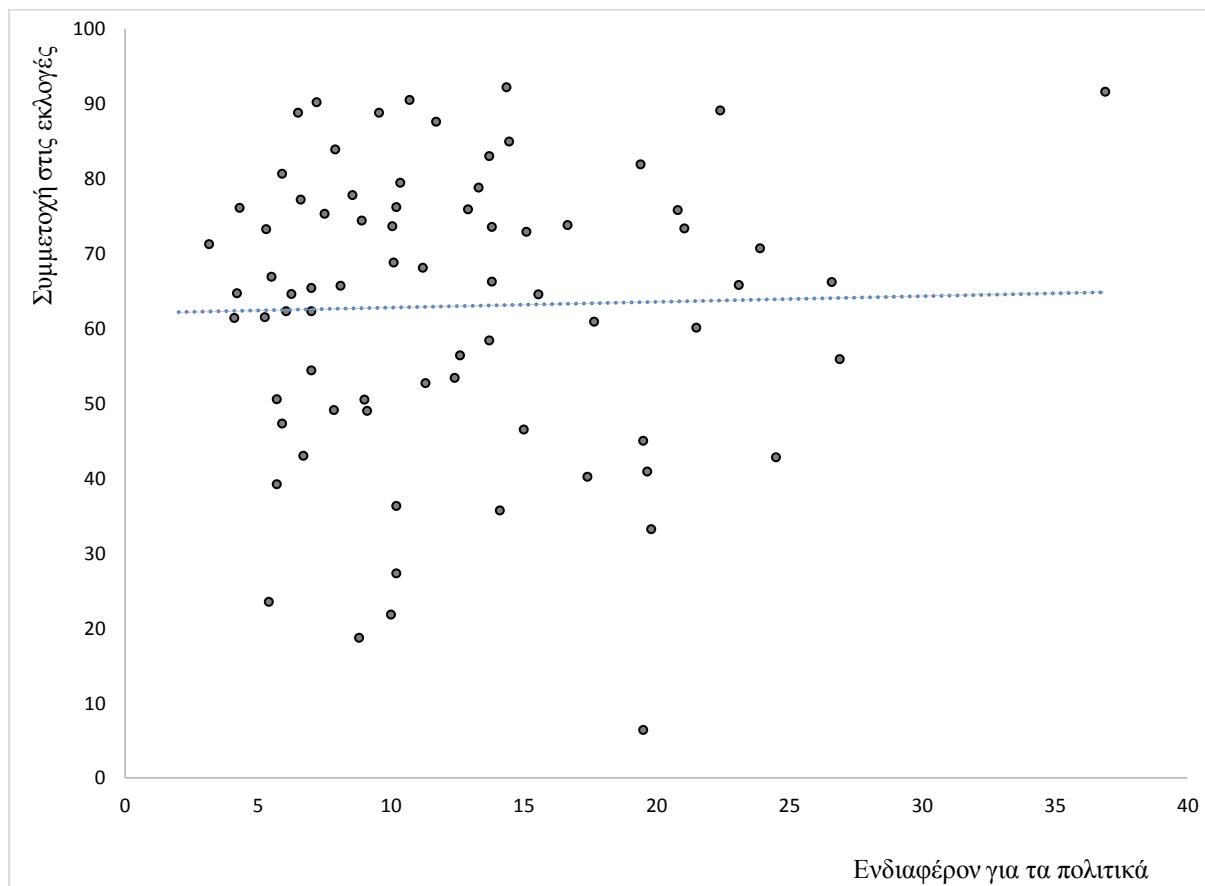

Πίνακας 4.4.6.γ: β-σύγκλιση στη συμμετοχή στις εκλογές

	Συντελεστής	Τυπικό Σφάλμα	(t)	sig
Σταθερός όρος	-0,601	0,301	-1,994	0,056
Αρχική κατάσταση	0,005	0,0004	1,098	0,281
R-sq	0,04			
F statistic	1,206			0,281

Τέλος, διερευνούμε αν υπάρχει συσχέτιση μεταξύ του ενδιαφέροντος για την πολιτική και της συμμετοχής στις εκλογές για 74 χώρες που έχουμε στοιχεία. Το Διάγραμμα 4.4.6.β παρουσιάζει μια θετική τέτοια σχέση. Ωστόσο ο συντελεστής Pearson correlation μεταξύ των δυο μεταβλητών είναι 0.147 (μαρτυρώντας ασθενή συσχέτιση) και είναι στατιστικά μη-σημαντικός. Συνεπώς δεν υπάρχει στατιστικά σημαντική συσχέτιση μεταξύ του ενδιαφέροντος για την πολιτική και της συμμετοχής στις εκλογές. Αυτό μπορεί να συμβαίνει διότι σε πολλές χώρες του κόσμου η συμμετοχή στις εκλογές είναι υποχρεωτική από το νόμο, και η αποχή τιμωρείται με σοβαρές ποινές.

Διάγραμμα 4.4.6.β: Συσχέτιση μεταξύ συμμετοχής στις εκλογές και ενδιαφέρον για την πολιτική

4.4.7 Πολιτικές δράσεις (*Political actions*)

Η τελευταία ομάδα ερωτήσεων που μελετάμε αφορά τις πολιτικές δράσεις, και ειδικότερα την υπογραφή επιστολής διαμαρτυρίας (petition), τη συμμετοχή μποϊκοτάζ, τη συμμετοχή σε ειρηνικές διαδηλώσεις, τη συμμετοχή σε απεργίες και τέλος τη συμμετοχή σε άλλες δράσεις διαμαρτυρίας όπως καταλήψεις σε εργοστάσια ή κτίρια. Οι επιλογές που έχουν οι ερωτώμενοι είναι: «το έχω κάνει», «μπορεί να το κάνω», και «δεν θα το κάνω ποτέ». Όπως και στις προηγούμενες ερωτήσεις λαμβάνουμε υπόψη μόνο το ποσοστό του δείγματος που επιλέγει την πρώτη επιλογή, θεωρώντας ότι αυτό εκφράζει το βαθμό ανάληψης πολιτικών δράσεων για τους πολίτες μιας χώρας. Επιπλέον εκτιμούμε για κάθε χώρα τη συνολική συμμετοχή σε πολιτικές δράσεις ως μέσο όσο των απαντήσεων σε όλες τις παραπάνω επιμέρους τοποθετήσεις

Στον Πίνακα 4.4.7.α που ακολουθεί παρατίθενται τα περιγραφικά στατιστικά για τη συμμετοχή των πολιτών σε πολιτικές δράσεις, όσο και στην αρχική και στη τελική χρονική περίοδο που εξετάζουμε. Παρατηρούμε (βλέπε μέση τιμή) ότι συνολικά στον κόσμο έχουμε μια αύξηση στη συμμετοχή σε πολιτικές δράσεις. Μεγαλύτερη συμμετοχή των πολιτών

έχουμε, κατά σειρά μεγέθους, σε ενυπόγραφες διαμαρτυρίες, σε διαδηλώσεις, σε απεργίες, σε μποϊκοτάζ, και σε καταλήψεις. Αύξηση στη συμμετοχή παρατηρούμε στις απεργίες, στις καταλήψεις και στις διαδηλώσεις, ενώ μείωση έχουμε στη συμμετοχή σε ενυπόγραφες διαμαρτυρίες και μποϊκοτάζ.

Πίνακας 4.4.7.α: Περιγραφικά στατιστικά

	Διαμαρτυρία		Μποϊκοτάζ		Διαδήλωση		Απεργία		Κατάληψη		ΣΥΝΟΛΙΚΑ	
	αρχ	τελ	αρχ	τελ	αρχ	τελ	αρχ	τελ	αρχ	τελ	αρχ	τελ
Μέση Τιμή	27,23	20,94	7,91	6,71	14,36	14,76	4,60	7,80	1,53	4,19	11,24	12,00
Τυπική απόκλιση	19,30	18,98	4,83	5,50	5,97	8,69	2,94	7,09	1,34	3,88	4,84	8,90
Ελάχιστη Τιμή	5,70	1,80	0,90	0,30	4,40	0,90	0,30	0,50	0,10	0,10	4,54	0,50
Μέγιστη Τιμή	88,10	79,70	20,15	27,50	27,50	39,90	14,50	40,80	7,00	15,70	24,65	39,05
Λοξότητα	1,50	1,42	0,70	1,49	0,27	0,71	1,60	2,27	1,87	1,32	1,20	1,16
Κύρτωση	1,50	1,25	-0,19	2,36	-0,89	0,32	3,34	8,34	4,75	1,18	0,97	0,79
Αριθμός παρατ.	51	72	41	77	54	72	51	50	50	49	55	85

Στον Πίνακα 4.4.7.β οι χώρες κατατάσσονται σε σειρά μεγέθους με βάση τη μεταβλητή πολιτικές δράσεις στην τελική περίοδο που εξετάζουμε. Τα μεγαλύτερα ποσοστά συμμετοχής σε πολιτικές δράσεις παρουσιάζουν δυτικές χώρες, με πρώτη τη Νορβηγία (39,05%), δεύτερη τον Καναδά (35,27%), τρίτη την Ανδόρρα (33,37%), τέταρτη την Γαλλία (32,53%) και πέμπτη την Ελβετία (32,53%). Στο τέλος της κατάταξης βρίσκουμε κυρίως αναπτυσσόμενες χώρες, με τελευταία την Βενεζουέλα (0,5%), δεύτερη από το τέλος το Κατάρ (1,0%), τρίτη από το τέλος το Αζερμπαϊτζάν (1,54%) και τέταρτη την Γουατεμάλα (1,55%).

Πίνακας 4.4.7.β: Συμμετοχή των πολιτών σε πολιτικές δράσεις ανά χώρα (%)

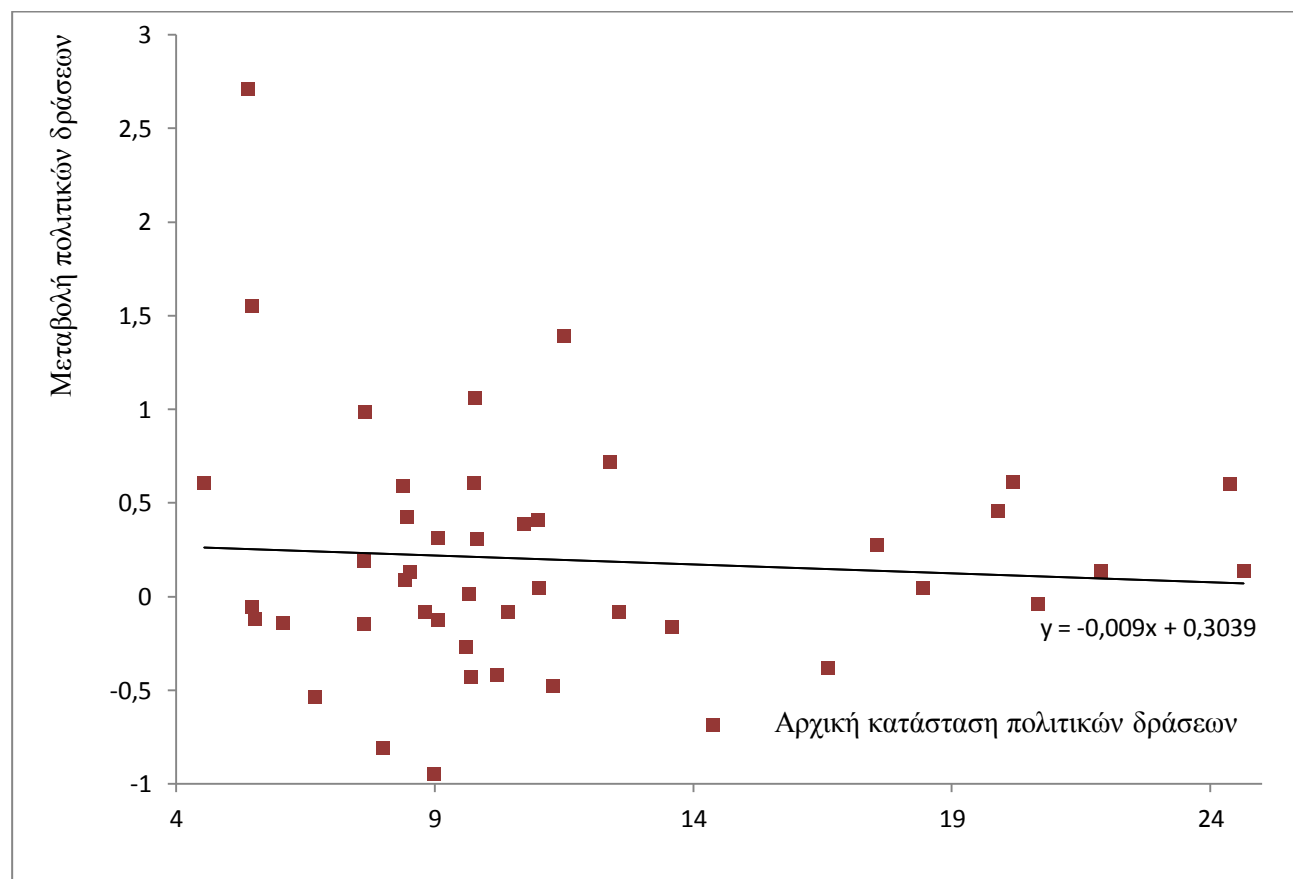
Χώρες	Τελική	Μεταβολή
Νορβηγία	39,05	0,60
Καναδάς	35,27	
Ανδόρρα	33,37	
Γαλλία	32,53	
Ελβετία	32,53	0,61
Σουηδία	28,99	0,46
Μεγάλη Βρετανία	28,27	
Νέα Ζηλανδία	28,00	0,14
SrpSkaRepublic	27,50	1,39
Αυστραλία	24,92	0,14
Σερβία-Μαυροβούνιο	24,50	
Βραζιλία	22,40	0,28
Φιλανδία	21,27	0,72
Νιγηρία	20,13	1,06
Ιταλία	19,95	2,71
Γερμανία	19,87	-0,04
Ηνωμένες Πολιτείες	19,34	0,05
Αιθιοπία	16,70	

<i>Χώρες</i>	<i>Τελική</i>	<i>Μεταβολή</i>
Ζαμβία	16,40	
Κύπρος	16,05	
Αλβανία	15,70	0,61
Ισπανία	15,49	0,41
Σερβία	15,20	0,99
Ολλανδία	15,00	
Χιλή	14,87	0,39
Μπουργκίνα Φάσο	14,27	
Μολδαβία	13,95	1,55
Πακιστάν	13,44	
Ινδία	13,33	0,59
Ιράν	13,20	
Μάλι	12,83	0,31
Κολομβία	12,06	0,43
Σλοβενία	11,91	0,31
Παλαιστίνη	11,57	
Νότια Κορέα	11,56	-0,08
Αργεντινή	11,55	0,05
Ουρουγουάη	11,35	-0,16
Λιβύη	10,52	
Ιαπωνία	10,27	-0,38
Τρινιτάδ και Τομπάγκο	10,26	
Ινδονησία	9,90	
Γεωργία	9,80	0,01
Περου	9,65	0,13
Ουγγαρία	9,57	-0,08
Αλγερία	9,50	
Ιράκ	9,21	
Μεξικό	9,18	0,09
Κουβέιτ	9,10	
Πολωνία	9,06	0,19
Λίβανος	8,76	
Νότια Αφρική	8,10	-0,08
Ουκρανία	7,93	-0,12
Ζιμπάμπουε	7,34	
Βουλγαρία	7,30	0,61
Υεμένη	7,19	
Μαυροβούνιο	7,00	-0,27
Εσθονία	6,50	-0,15
Μαρόκο	6,37	
Χονγκ Κονγκ	6,25	
Ταϊλάνδη	6,15	
Ταϊβάν	6,08	
Ρωσία	5,92	-0,42
Σλοβακία	5,90	-0,48
Ρουμανία	5,52	-0,43
Εκουαδόρ	5,36	
Κιργιστάν	5,26	
Φιλιππίνες	5,21	-0,14
Τουρκία	5,16	-0,05
Τυνησία	4,86	-0,12
Αρμενία	4,52	-0,69
Ουγκάντα	4,20	
Ρουάντα	3,59	

Βιετνάμ	3,20	
Μακεδονία	3,10	-0,54
Ιορδανία	3,09	
Γκάνα	2,95	
Κίνα	2,64	
Μαλαισία	2,59	
Τανζανία	2,50	
Καζακστάν	2,46	
Αίγυπτος	2,12	
Γουατεμάλα	1,55	
Αζαρμπαϊτζάν	1,54	-0,81
Κατάρ	1,00	
Βενεζουέλα	0,50	-0,94

Το Διάγραμμα 4.4.7.α και ο Πίνακας 4.4.7.γ παρουσιάζουν τα αποτελέσματα της β-σύγκλισης απαντώντας στην ερώτηση αν οι χώρες συγκλίνουν στο χρόνο ως τη συμμετοχή των πολιτών τους σε πολιτικές δράσεις. Παρατηρούμε ότι τόσο η γραμμή τάσης όσο και ο συντελεστής β έχουν αρνητική τιμή που σημαίνει ότι υπάρχει μια τάση σύγκλισης. Ωστόσο, ο συντελεστής β είναι στατιστικά μη-σημαντικός, που σημαίνει ότι δεν μπορούμε να δεχθούμε την υπόθεση της σύγκλισης.

Διάγραμμα 4.4.7.α: β-σύγκλιση στη συμμετοχή σε πολιτικές δράσεις

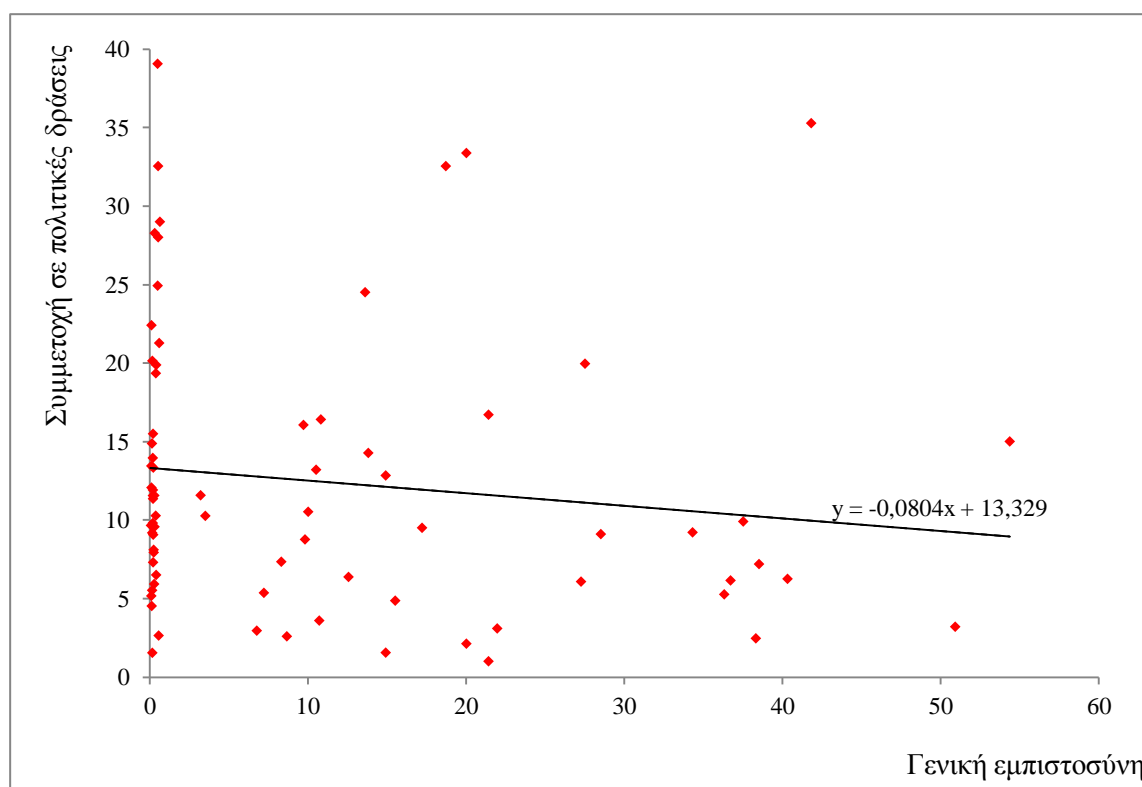
Πίνακας 4.4.7.γ: β-σύγκλιση στη συμμετοχή σε πολιτικές δράσεις

	Συντελεστής	Τυπικό Σφάλμα	(t)	sig
Σταθερός όρος	0,304	0,238	1,278	0,208
Αρχική κατάσταση	-0,009	0,019	-0,496	0,622
R-sq	0,17			
F statistic	0,246			0,622

Κλείνοντας την ενότητα αυτή εξετάζουμε αν υπάρχει συσχέτιση μεταξύ, πρώτον, της συμμετοχής σε πολιτικές δράσεις και της διαπροσωπικής εμπιστοσύνης, και δεύτερον, της συμμετοχής σε πολιτικές δράσεις και της συμμετοχής σε οργανώσεις.

Το Διάγραμμα 4.4.7.β απεικονίζει την πρώτη σχέση εξετάζοντας 75 χώρες για τις οποίες έχουμε σχετικά στοιχεία. Παρατηρούμε μια αρνητική σχέση, η οποία όμως δεν τεκμηριώνεται στατιστικά καθώς ο συντελεστής Pearson correlation μεταξύ των δυο μεταβλητών είναι 0.129 (μαρτυρώντας ασθενή συσχέτιση) και είναι στατιστικά μη-σημαντικός. Συνεπώς μπορούμε να συμπεράνουμε ότι η συμμετοχής σε πολιτικές δράσεις δεν επηρεάζεται από το βαθμό διαπροσωπικής εμπιστοσύνης.

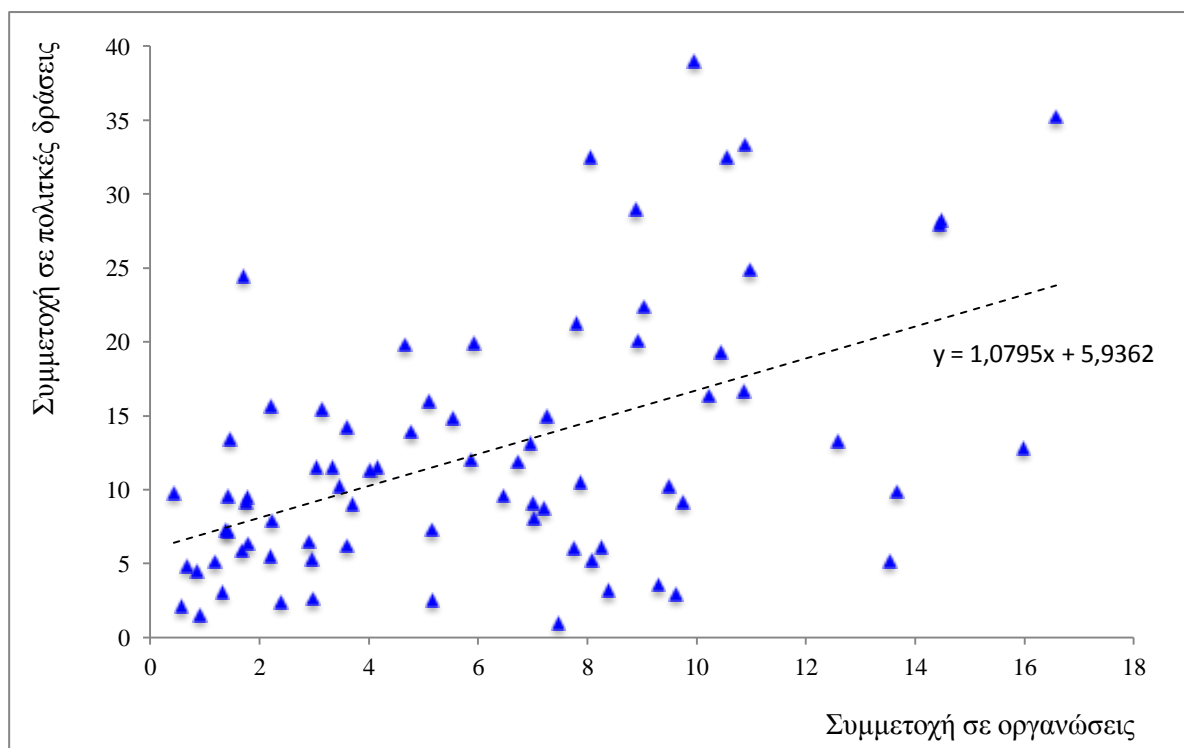
Διάγραμμα 4.4.7.β: Συσχέτιση μεταξύ συμμετοχής σε πολιτικές δράσεις και γενικής εμπιστοσύνης

Αντίστοιχατο Διάγραμμα 4.4.7.γ απεικονίζει τη σχέση μεταξύ συμμετοχής σε πολιτικές δράσεις και συμμετοχής σε οργανώσεις, εξετάζοντας 76 χώρες για τις οποίες

υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία. Παρατηρούμε μια θετική τέτοια σχέση, η οποία επαληθεύεται στατιστικά από τον συντελεστή γραμμικής συσχέτισης Pearson. Ο συντελεστής Pearson correlation παίρνει την τιμή 0.504 και είναι στατιστικά σημαντικός για επίπεδο εμπιστοσύνης 0,01. Συνεπώς μπορούμε να συμπεράνουμε ότι η συμμετοχή σε πολιτικές δράσεις επηρεάζεται από τη συμμετοχή σε οργανώσεις.

Διάγραμμα 4.4.7.γ: Συσχέτιση μεταξύ συμμετοχής σε πολιτικές δράσεις και συμμετοχής σε οργανώσεις

4.5 Συμπεράσματα

Χρησιμοποιώντας στοιχεία της Παγκόσμιας Έρευνας Αξιών (World Value Survey) η εργασία μας κατέγραψε, αποτίμησε και παρουσίασε συγκεκριμένες πτυχές του κοινωνικού κεφαλαίου για τις χώρες του κόσμου που καλύπτει η έρευνα. Αυτές είναι η διαπροσωπική ή γενική εμπιστοσύνη, η εμπιστοσύνη σε συγκεκριμένα άτομα, η πίστη στους «θεσμούς», η συμμετοχή σε οργανώσεις, το ενδιαφέρον για την πολιτική, η συμμετοχή στις εκλογές και οι πολιτικές δράσεις. Υψηλά ποσοστά στις παραπάνω μεταβλητές σημαίνουν υψηλό κοινωνικό κεφάλαιο για τις χώρες όπου εμφανίζονται. Μια σειρά συμπερασμάτων χρήζουν ιδιαίτερης αναφοράς.

Πρώτον, όσο αφορά τη γενική εμπιστοσύνη παρατηρούμε μια μείωση σε παγκόσμιο επίπεδο, που οδηγεί διαχρονικά σε σύγκλιση των χωρών. Μεγαλύτερη εμπιστοσύνη αποδίδεται σε δοκιμασμένες και μακροχρόνιες σχέσεις, με τους συγγενείς και φίλους να απολαμβάνουν μεγαλύτερο βαθμό εμπιστοσύνης σε σχέση με ανθρώπους που είναι άγνωστοι. Έτσι ένα ισχυρό πλέγμα συγγενικών (τόσο εξ αίματος όσο και εξ αγχιστείας), φιλικών και κοινωνικών δεσμών αυξάνει το αίσθημα της εμπιστοσύνης και το κοινωνικό κεφάλαιο μιας χώρας. Σε επίπεδο χωρών παρατηρούμε τη διαμόρφωση δύο ομάδων που διαφοροποιούνται ως προς το βαθμό εμπιστοσύνης που δείχνουν σε συγγενείς, φίλους και γείτονες. Ωστόσο και στις δύο αυτές ομάδες χωρών η εμπιστοσύνη προς τους αγνώστους κυμαίνεται σε παρόμοια χαμηλά επίπεδα, αναδεικνύοντας το γεγονός ότι όλες οι χώρες είναι παρόμοια επιφυλακτικές ως προς την εμπιστοσύνη που δείχνουν σε αγνώστους.

Όσο αφορά την πίστη στους θεσμούς (και συγκεκριμένα στο κοινοβούλιο, στην κυβέρνηση, στο δικαστικό σύστημα, στην αστυνομία, στον τύπο και στην τηλεόραση) βλέπουμε ότι συνολικά υπάρχει μια αύξηση σε παγκόσμιο επίπεδο η οποία οδηγεί σε σύγκλιση μεταξύ των χωρών. Μεγαλύτερη εμπιστοσύνη από τους πολίτες λαμβάνει το δικαστικό σύστημα, και ακολουθούν η αστυνομία, η κυβέρνηση, η τηλεόραση και το κοινοβούλιο, ενώ ο τύπος καταλαμβάνει την τελευταία θέση.

Αναφορικά με την συμμετοχή των πολιτών στις οργανώσεις, και συγκεκριμένα σε πολιτισμικές, φιλανθρωπικές και περιβαλλοντικές οργανώσεις και εργατικά σωματεία. Παρατηρούμε γενικά μια αύξηση στη συμμετοχή παγκοσμίως και σύγκλιση σε επίπεδο χωρών. Μεγαλύτερη συμμετοχή γνωρίζουν οι πολιτισμικές οργανώσεις, και ακολουθούν οι φιλανθρωπικές, οι εργατικές, και οι περιβαλλοντικές. Μεγάλη αύξηση στη συμμετοχή παρατηρούμε στις φιλανθρωπικές οργανώσεις και μικρότερη στις περιβαλλοντικές και τις πολιτισμικές, ενώ μείωση έχουμε στη συμμετοχή των πολιτών στα εργατικά σωματεία.

Αν και το ενδιαφέρον των πολιτών για την πολιτική φαίνεται να παραμένει σταθερό στο χρόνο, παρατηρούμε γενικά μια μείωση σε παγκόσμιο επίπεδο της συμμετοχής τους στις εκλογές. Ωστόσο βλέπουμε αύξηση στη ανάληψη πολιτικών δράσεων. Μεγαλύτερη συμμετοχή των πολιτών έχουμε, κατά σειρά κατάταξης, σε ενυπόγραφες επιστολές διαμαρτυρίες, σε διαδηλώσεις, σε απεργίες, σε μποϊκοτάζ, και σε καταλήψεις. Αύξηση στη συμμετοχή παρατηρούμε στις απεργίες, στις καταλήψεις και στις διαδηλώσεις, ενώ μείωση στο χρόνο έχουμε στη συμμετοχή σε ενυπόγραφες διαμαρτυρίες και μποϊκοτάζ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο: Συμπεράσματα

Αρχικός σκοπός της εργασίας ήταν η προσέγγιση του όρου του κοινωνικού κεφαλαίου, μελετώντας και αποτυπώνοντας τις απόψεις διάφορων μελετητών. Βασικά χαρακτηριστικά του κοινωνικού κεφαλαίου αποτελούν τόσο η εμπιστοσύνη των ανθρώπων προς τρίτους, όσο και η συμμετοχή στα κοινά.

Επειδή έχουν δοθεί πολλοί ορισμοί για το κοινωνικό κεφάλαιο, χωρίς να υπάρχει ένας κοινά αποδεκτός ορισμός, η μέτρηση του κατέστη πολλές φορές αδύνατη. Έτσι, προκειμένου να συμπεράνουμε αν το κοινωνικό κεφάλαιο βρίσκεται σε υψηλά επίπεδα, συλλέγουμε στοιχεία που το χαρακτηρίζουν, τα οποία όπως έχουμε αναφέρει και σε προηγούμενο κεφάλαιο είναι, η συμμετοχή των ατόμων σε ομάδες όπου μέσα από αυτές προάγεται η κοινωνική δικτύωση, η εμπιστοσύνη των ατόμων προς τα υπόλοιπα μέλη της ομάδας και γενικά η εμπιστοσύνη προς τρίτους και προς τις ομάδες που δρουν μέσα σε μία κοινωνία με κερδοσκοπικό ή μη σκοπό.

Οι διάφορες μελέτες που έχουν πραγματοποιηθεί κατά καιρούς δείχνουν ότι όσο αυξάνονται οι εν λόγω μεταβλητές, αυξάνεται το κοινωνικό κεφάλαιο με αποτέλεσμα μια χώρα ή μια ομάδα να αναπτύσσεται και να ευημερεί. Η ύπαρξη ενός ισχυρού κοινωνικού κεφαλαίου συνεπάγεται διοχέτευση της πληροφορίας και της γνώσης στα μέλη της ομάδας ή ολόκληρης της κοινωνίας, με αποτέλεσμα τα άτομα να χαρακτηρίζονται από αλληλεγγύη, βοηθώντας στην επίλυση κοινών προβλημάτων. Στα ίδια συμπεράσματα καταλήξαμε μελετώντας τις επιδράσεις που έχει το κοινωνικό κεφάλαιο σε διάφορους τομείς της κοινωνίας, όπως η οικογένεια, το περιβάλλον, η υγεία κλπ.

Προκειμένου μια χώρα να αρχίσει να αναπτύσσεται, θα πρέπει να βρεθούν τα κατάλληλα μέσα, ώστε να αυξηθεί η συμμετοχή των πολιτών σε κοινωνικά δίκτυα και να αυξηθεί η εμπιστοσύνη προς αυτά και προς τους υπόλοιπους ανθρώπους. Με αυτό τον τρόπο αυξάνεται το κοινωνικό κεφάλαιο και κατ' επέκταση η ευημερία ολόκληρης της χώρας.

Σκοπός της εργασίας ήταν να μελετηθεί η εξέλιξη του κοινωνικού κεφαλαίου από 1981 έως το 2014, παρατηρώντας την εμπιστοσύνη των ανθρώπων τόσο προς τα άλλα άτομα, όσο και την εμπιστοσύνη τους προς διάφορες ομάδες που δρουν μέσα σε μία κοινωνία καθώς και τη συμμετοχή τους σε διάφορες οργανώσεις, σε παγκόσμιο επίπεδο. Διαπιστώνεται ότι, η εμπιστοσύνη των ανθρώπων αρχίζει να μειώνεται πλησιάζοντας στη σημερινή κατάσταση, ενώ η εμπιστοσύνη τους προς ομάδες όπως είναι η αστυνομία, το κοινοβούλιο κτλ παρουσιάζει αυξητική τάση. Στα ίδια χαμηλά επίπεδα κυμαίνεται και η συμμετοχή των

πολιτών στις εκλογές, καθώς και η συμμετοχή τους σε δράσεις που προάγουν τον πολιτισμό, την φιλανθρωπία, το περιβάλλον και τέλος τα εργατικά συνδικάτα.

Συμπερασματικά, χρειάζεται μια περαιτέρω μελέτη για την διεξαγωγή ασφαλέστερων συμπερασμάτων για την εξέλιξη του κοινωνικού κεφαλαίου σε παγκόσμιο επίπεδο. Ίσως αυτό επιτευχθεί με τη συνεχή μελέτη της Παγκόσμιας Έρευνα Αξιών (World Value Survey) για μεταγενέστερα κύματα, συμπεριλαμβάνοντας περισσότερα στοιχεία, χρήσιμα για την μελέτη του κοινωνικού κεφαλαίου.

Υπάρχουν μελετητές που θεωρούν ότι το κοινωνικό κεφάλαιο έχει θετική κοινωνική επίδραση και ότι η αντιμετώπιση διάφορων κοινωνικών προβλημάτων μπορούν να επιλυθούν λόγω της συμβολής του (Κονιόρδος, 2006). Ωστόσο, τα κράτη δεν διαθέτουν συγκεκριμένους τρόπους δημιουργίας κοινωνικού κεφαλαίου, καθώς αυτό αποτελεί αποτέλεσμα της θρησκείας, της εκπαίδευσης και άλλων παραγόντων που είναι εκτός ελέγχου του κράτους (Fukuyama, F., 1999).

Κλείνοντας θα πρέπει να τονίσουμε μια ακόμα φορά τη σημασία των συγγενικών, φιλικών και κοινωνικών δεσμών στην δημιουργία κοινωνικού κεφαλαίου και ανάπτυξη μιας χώρας γενικότερα. Αν και τα κράτη δεν διαθέτουν εύκολους και γρήγορους τρόπους αύξησης της εμπιστοσύνης και του κοινωνικού κεφαλαίου, εκτιμούμε ότι πολιτικές (policies) που στοχεύουν στην ενίσχυση της κοινωνικότητας, της αλληλεγγύης και της συμμετοχικότητας των πολιτών μπορούν να λειτουργήσουν θετικά στην αύξηση του κοινωνικού κεφαλαίου προσφέροντας μια προοπτική ανάπτυξης με βαθιά δημοκρατικό χαρακτήρα.

Βιβλιογραφία

Anderson, R. 2008. *economic Crisis Erodes Community*. 2008.

Besser, T. I. , Recker, N. and Agnitsch, K. 2008. *Rural Sociology*. In: *The Impact of Economic shocks on Quality of life and social capital in small towns*, vol. 73, issue 4, pp. 580-604. Iowa State University : s.n., 2008.

Boneham, M.A., Sixsmith, J.A. 2006. The voices of older women in a disadvantaged community: Issues of health and social capital. *Social Science and Medicine*, 62. 2006, pp. 269-279.

Bourdieu, P. 1984. *Distinction: A Social Critique of the Judgment of Taste*. Cambridge : Harvard University Press, 1984.

— . **1986.** *The Forms of Capital*. Pierre Bourdieu (Ed). *Handbook Theory and Resource for the Sociology of Education*. pp 241-258. New York : Wiley Blackwell, 1986. pp. 241-258.

Bullen, P., Onyx, J. 2005. *Measuring social capital in five communities in NSW: A practitioner's guide*. 2005.

Coleman J.S. 1990. Foundation of social theory. The Belknap. *Press of Harvard University* . 1990, pp. 300-321.

Coleman, J.S. 1988. Social capital in the creation of human capital. *American Journal of Sociology*. 1988, pp. 95-120.

Engstrom, K., Mattsson, F., Jarleborg, A., Hallqvist, J. 2008. Contextual social capital as a risk factor for poor self-rated health: A multilevel analysis. *Social Science and Medicine*, 66. 2008, pp. 2268-2280.

Fukuyama, F. 1999. *Social Capital and Civil Society*. . Washington : IMF Institute and the Fiscal Affairs Department, 1999.

Grafton, Q. and S.Knowlew. 2003. Social capital and National Environmental Performance: A cross Sectional Analysis. *Journal of Environment and Development*. June 2003, pp. 4-15.

Grootaert, C. and T. Van Bastelaer . 2001. *Understanding and Measuring Social Capital: A synthesis of Findings and Recommendations from the Social Capital Initiative*. s.l. : World Bank, 2001.

Grootaert, C., D. Narayan, V.N. Jones and M. Woolcock. 2004. *Measuring social capital: an integrated questionnaire*. s.l. : World Bank Working Paper, 2004.

Kawachi, I.B.P., B.P. Kennedy, K. Lochner and D. Prothrow-Stith. 1997. Social Capital, income inequality and mortality. *American Journal of Public Health*. 1997, pp. 1491-1498.

Knack, S. and P. Keefer. Does social capital, income inequality, and mortality. *American Journal of Public Health*. pp. 1491-1498.

— . **1997.** Does social capital, income inequality, and mortality. *American Journal of Public Health*. 1997, pp. 1491-1498.

- Lochner K., Kawachi I., Kennedy B. . 1999.** Social Capital: a guide to its measurement. *Health and Place* 5. 1999, pp. 259-270.
- Massey, D.,S., Sana, M. 2003.** Patterns of U.S. migration from Mexico, the Carabbean and Central America. *Migraciones Internacionales*. July-December 2003, pp. 11-22.
- Narayan, D. and L.Pritchett. 1997.** "Cents and sociability: Household Income and social capital in rural Tanzania. *World Bank*. 1997.
- Narayan, D. 1998.** *Global Social Capital Survey* . s.l. : World Bank, 1998.
- Pargal, S., D. Gilligan, M. Huq. 2002.** *Private Provision of a public good: Social capital and Solid Waste Management in Dhaka* . Bangladesh : s.n., 2002.
- Portes, A., Landolt, P.** The downside of social capital. *The American Prospect*,26. pp. 18-21.
- Price, B. 2002.** Social Capital and factors affecting civic engagement as reported by leaders of voluntary association. *The Social Science Journal*. 2002, pp. 119-127.
- Putnam, R.D. . 1996.** *The Strange Disappearance of Civic America*. s.l. : The American Prospect, 1996.
- Putnam, R.D. 1995.** Bowling Alone: America's Declining Social Capital. *Journal of Democracy*. 1995.
- . **2000.** *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York : Simon and Schuster, 2000.
- Putnam, R.D., R.Leonardi and R.Y. Nanetti. 1993.** *Making Democracy Work:Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton : Princeton University Press, 1993.
- Schiff, M. 2002.** Social Capital, Trade and Optimal Migration Policy. *European Journal of Political Economy*. 2002.
- Shortall, S.** Are Rural Development Programs socially inclusive? Social Inclusion, Civic, Engagement, Participation and Social Capital:Exploring the Differences. *Journal of Rural Studies*,24. pp. 1-8.
- Svendsen Gunnar L. H. 2006.** Studing Social Capital in Situ:A Qualitative Approach. *Theory and Society* . 2006, pp. 39-70.
- Uphoff, N. 2002.** *Understanding Social Capital: Learning from the Analysis and Experience of participation*. s.l. : World Bank, 2002.
- Varshney, A. 2002.** *Ethnic Conflict and Civic Life. Hindus and Muslims in India*. s.l. : New Haven: Yale University Press, 2002.
- Woolcock, M. 1998.** *Social capital and economic development: toward a theoretical framework*. s.l. : Theory and Society, 1998.
- . **2001.** The place of social capital in understanding social and economic outcomes. 2001.
- Κονιόρδος, Σπ. 2006.** *Κοινωνικό Κεφάλαιο: Μεταξύ θεωρητικής σαφήνειας και σύγχυσης*. s.l. : Επιστήμη και Κοινωνία,16, 2006.

Κόντης Α. 2001. *Οικονομική Ενσωμάτωση μεταναστών στη χώρα υποδοχής.* Αθήνα : Παπαζήσης, 2001.

Πούπος, Η. . 2004. *"Κοινωνικό κεφάλαιο και Εμπιστοσύνη", Δοκίμια Οικονομικής Ανάλυσης.* Αθήνα : Παπαζήση, 2004.

Ρεντούμης, Τ., Μητσοτάκης, Κ., Ζάβρας, Α. 2004. *Ανάπτυξη του κοινωνικού κεφαλαίου και Ενεργοποίηση των Πολιτών. Μια νέα πολιτική πρακτική.* s.l. : Φιλελεύθερη Έκφραση, 19, 2004.